
SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

Z OBSAHU: V. GAŠPARÍKOVÁ: Cesta Izmaila I. Sreznevského po Slovensku a jej význam pre poznanie slovenskej ľudovej kultúry
R. STOLIČNÁ: Etnokulinárny význam strukovín
J. PODOBA: Das Ringen zwischen Moderne und Tradition: soziale Prozesse in der Slowakei nach '89
J. FABIAN: Etnické artefakty a etnografické objekty: o spoznávaní vecí

Na obálke: 1. strana: *Z kresbových materiálov Izmaila I. Sreznevského z ciest po Slovensku v r. 1842. K článku V. Gašparíkovej: Cesta Izmaila I. Sreznevského po Slovensku a jej význam pre poznanie slovenskej ľudovej kultúry.*

Preklady: Martin Styan

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.elis.sk>

HLAVNÝ REDAKTOR

Dušan Ratica

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Tatiana Krupová

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Stanislav Brouček, Ľubica Droppová, Božena Filová, Milan Kiripolský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist, Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Zora Rusnáková, Peter Salner, Miroslav Válka

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

ŠTÚDIE

- G a š p a r í k o v á, Viera: Cesta
Izmaila I. Sreznenského po Slovensku a jej
význam pre poznanie slovenskej ľudovej
kultúry..... 251
- S t o l i č n á, Rastislava: Etnokulinárny
význam strukovín..... 278
- P o d o b a, Juraj: Das Ringen zwischen
Moderne und Tradition: soziale Prozesse
in der Slowakei nach '89..... 286

DISKUSIA

- F a b i a n, Johannes: Etnické artefakty a
etnografické objekty: o spoznávaní vecí.... 302

MATERIÁLY

- G a š p a r í k o v á, Viera: Materiály I.
I. Sreznenského zo slovenskej ľudovej
kultúry I..... 314
- B e d n á r i k, František: "Po proble-
matike nelegálnych náboženských
siekt..."I..... 359

ROZHLADY-SPRÁVY-GLOSÝ

- Jubileum PhDr. Svetozára Švehláka (Milan
L e š č á k)..... 380
- K životnému jubileu Doc. PhDr. Jána Botíka,
CSc. (Peter M a r á k y)..... 383
- Jubileum PhDr. Kataríny Holbovej (Ján
D a n o)..... 386
- Prof. Dorota Simonides nositeľkou Herdero-
vej ceny za rok 1998 (Gabriela K i l i á -
nová)..... 389
14. strážnické sympóziu "Etika v tradičnej
ľudovej kultúre a vo folklóre" (Ha na
H l ô š k o v á)..... 391

- Krakov - mesto dokumentaristov (René L u -
ž i c a)..... 393
- Rakúsko-slovenská konferencia "Gedächtnis
und Erinnerung" (Monika V r z g u -
l o v á)..... 395
- Výstava "Kultové skalné rytiny pravekej
Európy" (Zora V a n o v i č o -
v á)..... 396

RECENZIE-ANOTÁCIE

- Z. Profantová: Little Fish are Sweet (Milan
L e š č á k)..... 397
- Pohrebný kancionál Jozefa Macha (Gabriela
K i l i á n o v á)..... 399
- W. J. Burszta: Antropologia kultury (Jaro-
slav Č u k a n)..... 400
- Společenství dětí a kultura (Milan L e š -
č á k)..... 401
- L. Dziegel: Paradise in a concrete cage, S.
Drakulić: How we survived communism
and even laughed (Marta B o t í k o -
v á)..... 401
- Národopis Slovákov v Maďarsku 1997 (Zora
V a n o v i č o v á)..... 403
- I. Zubácka: Nitra za prvej Československej
republiky (Monika V r z g u l o -
v á)..... 404
- Národopisný zborník 12 (Peter S l a v -
k o v s k ý)..... 405
- M. Sopoliga: Perly ľudovej architektúry
(Ladislav M l y n k a)..... 406
- Veľký Krtíš (Monika V r z g u l o -
v á)..... 407

CONTENTS

STUDIES

- G a š p a r í k o v á, Viera: I. I. Sreznenskij's journey in Slovakia and its significance for the knowledge of Slovak folk culture..... 251
- S t o l i č n á, Rastislava: The Ethnolinguistic importance of pulses..... 278
- P o d o b a, Juraj: The struggle between modernism and tradition: social processes in Slovakia after year 1989 (in German)..... 286

DISCUSSION

- F a b i a n, Johannes: Ethnical artefacts and ethnographical objects: on perception of things..... 302

MATERIALS

- G a š p a r í k o v á, Viera: Materials of I. I. Sreznenskij of Slovak folk culture I..... 314
- B e d n á r i k, František: On problematic of illegal religious sects..... 359

NEWS-HORIZONS-GLOSSARY

- Jubilee of Svetozár Švehlák (Milan L e š - č á k)..... 380
- Jubilee of Ján Botík (Peter M a r á k y).... 383
- Jubilee of Katarína Holbová (Ján D a n o).. 386
- Prof. Dorota Simonides awarded by Herder Prize for the year 1998 (Gabriela K i l i á n o v á)..... 389
- 14th Symposium in Strážnica "Ethics in traditional folk culture and in folklore (Hana H l ô š k o v á)..... 391
- Krakov - city of documentarists (René L u - ž i c a)..... 393
- Austrian-Slovak conference "Gedächtnis und Erinnerung"(Monika V r z g u l o - v á)..... 395
- Exhibition "Cultic rock carvings in ancient Europe" (Zora V a n o v i č o v á)... 396

- BOOK REVIEWS-ANNOTATIONS 397

**CESTA IZMAILA I. SREZNEVSKÉHO PO SLOVENSKU A JEJ
VÝZNAM PRE POZNANIE SLOVENSKEJ ĽUDOVEJ KULTÚRY****VIERA GAŠPARÍKOVÁ***PhDr. Viera Gašparíková, DrSc., Bratislava, Slovakia*

The study deals with the personality of the Russian philologist I. I. Sreznevskij who travelled across the Slovakia in the year 1842. He is well known to researchers with Slavic interests. It is the first time that the results of his inquiries in Slovakia in the sphere of Slovak folk culture are the object of a comprehensive special study.

Kľúčové slová: ľudová kultúra, I. I. Sreznevskij
Key words: folk culture, I. I. Sreznevskij

V dejinách vedy sú obdobia, keď osobnosť významného ruského filológa a slavistu *Izmaila Ivanoviča Sreznevského* zaujala pozornosť bádateľov raz viac, inokedy menej, a to nielen v jeho vlasti, ale aj v iných slovanských krajinách. Záviselo to však predovšetkým od jeho širokej vedeckej orientácie. Veď dielo I. I. Sreznevského v oblasti slavistiky je také rozsiahle, že zasahuje takmer všetky spoločenskovedné disciplíny.

I. I. Sreznevskij je známy ako autor mnohých prác z oblasti dejín ruského jazyka, dejín staroruskej literatúry, folkloristiky, paleografie, archeológie, a to tak východných, západných, ako aj južných Slovanov. Hoci sa hodnotením jeho diela začali zaoberať bádatelia už v minulom storočí, bolo to viac v rámci všeobecných bibliografických náčrtov, obsirnejších štúdií o dejinách slovanskej filológie, menej však z hľadiska etnografie a folkloristiky.¹ Ak sa však hlbšie zamyslíme nad jeho širokým rozhľadom a ak máme možnosť zoznámiť sa s jeho pozostalosťou,² neraz objavíme fakty dosiaľ neznáme. A s týmito materiálmi, ktoré prispievajú k hlbšiemu poznaniu raných štádií cieľavedomej zberateľskej činnosti na úseku slovenskej ľudovej kultúry, by sme chceli v našom príspe-

vku zoznámiť čitateľov. Vzhľadom na šírku celej problematiky je však potrebné pripomenúť niektoré skutočnosti.

Rodina Sreznevských pochádzala z roľníckej obce Srezneva, ležiacej na brehu rieky Oky v Riazanskej gubernii a patrila k vyššej spoločenskej vrstve. Otec I. I. Sreznevského - Ivan Jevsiejevič - začal študovať v riazanskom seminári, neskôr v Moskve. Po skončení univerzitných štúdií pracoval ako pedagóg na univerzite, kde prednášal geografiu a históriu. Keď získal titul magistra filozofie, nastúpil na *Katedru literatúry, klasických jazykov a ruského krasorečníctva* v Jaroslavli, neskôr pôsobil na katedre v Charkove. Okrem vedeckej a pedagogickej činnosti bol aj básnikom a prekladateľom. Zomrel 12. septembra 1819 ako 49 ročný a zanechal po sebe vdovu a tri maloleté deti.³

Izmail I. Sreznevskij sa pôdľa svedectva matky narodil 1. júna 1812 (hoci v matrikách sa uvádza 4. jún) v Jaroslavli, severne od Moskvy. Otec mu dal nezvyklé meno Izmail, čo po židovsky značí *stvorit' Boh*.⁴ Keď otec prešiel do Charkova, mal Izmail len dva mesiace. Po otcovej smrti žil s matkou a súrodencami v Charkove alebo v iných ukrajinských mestách až do roku 1839. Roky mladosti prežil teda na Ukrajine. Matka Jelena Ivanovna, rod. Kuskovová, ako 29 ročná ostala vdovou a snažila sa umožniť svojim deťom vzdelanie. Preto sa stala najbližším druhom I. I. Sreznevského aj v rokoch dospelosti. Zomrela roku 1856.

I. I. Sreznevskij študoval na Filozofickej fakulte v Charkove, ktorú ukončil ako sedemnásťročný roku 1829 po predložení kandidátskej práce *O urážke* (Ob obide). Už ako deväťročný začal písať verše a ako štrnásťročný sa začal venovať zbieraniu ukrajinského folklóru a materiálov o dejinách Ukrajiny. Po skončení univerzity pracoval ako profesor štatistiky a národného hospodárstva v rôznych inštitúciách, ale svoj záujem o zbieranie ukrajinskej ľudovej slovesnosti nezanechal. Okolo Sreznevského sa začal organizovať krúžok romanticky orientovaných etnografov a milovníkov literatúry. Literárna činnosť sa takto u Sreznevského prejavila v roku 1831 v *Ukrajinskom almanachu*, vydávanom spolu s I. Roskovšenkom, kde publikoval mnohé verše a zápisy ukrajinských piesní. V rokoch 1832-1833 sa venoval najmä výskumu historických piesní a dúm v Jekaterinskej gubernii, ktoré potom vydával v zborníkoch *Zaporožskej stariny*, kde okrem folklórneho materiálu uverejňoval aj materiál o dejinách Ukrajiny. Bola to však práve *Zaporožská starina*, ktorá mala silný vplyv na ďalšie zbieranie a štúdium ukrajinskej ľudovej slovesnosti a zároveň prostredníctvom nej sa I. I. Sreznevskij dostal do kontaktu s ďalšími bádateľmi pôsobiacimi najmä v Moskve a St. Peterburgu.

Už v roku 1832 ako dvadsaťročný prešiel I. I. Sreznevskij na širšie slavistické pole vydaním 62 stranovej zbierky slovenských ľudových piesní s úvodom, prekladom a poznámkami pod názvom *Slovenské piesne* (Slovackija pesni). Texty k tejto zbierke získal od turčianskych olejkárov a šafraníkov a uverejnil ich najprv ako študijný materiál pre študentov slovanskej filológie v ruskej transkripcii a len neskôr vyšla ako samostatná knižočka.⁵ Na túto veľmi cennú zbierku, ktorá je vlastne prvým dokumentom záujmu I. I. Sreznevského nielen o slovenský folklór, ale aj o západných Slovanov a ich jazyk, upozornil už roku 1926 Jiří Horák,⁶ ale pre jej nedostupnosť pre slovenských bádateľov upadla do zabudnutia. J. Horák poznal vtedy jediný exemplár tejto zbierky, ktorý mu poskytol Sreznevského syn Vsevolod I. Sreznevskij z petrohradskej knižnice. Až v roku 1945 podarilo sa Rudovi Brtňanovi zoznámiť sa v moskovskej bibliotéke s druhým exemplárom tejto knihy a na základe vyhotovenej fotokópie piesňové texty, zapísané v azbuke s rôznymi znamienkami, dešifrovať.⁷ Sreznevskij uvádza, že piesne zapísal u "Slovákov žijúcich v hornom Uhorsku", avšak ani po dešifrovaní J. Horákom, a najmä R. Brtňanom

nie je v niektorých prípadoch jasné, z ktorých obcí piesne pochádzajú. R. Brtň ich vo svojej štúdiu pripisuje turčianskym olejkárom a šafranikom,⁸ J. Ambruš aj slovenským drotárom, podobne ako V. A. Francev.⁹ Sám Sreznevskij sa so Slovákmi stretol viackrát, ako to vyplýva z listu zo 7. decembra 1832 vo Varvarovke, v ktorom však ich zamestnanie nespomína: "Aj zber slovenských piesní narástol, lebo k nám do dediny prišli Slováci. Prirodzene, že som si nenechal ujsť príležitosť."¹⁰

Skutočnosť, že Sreznevského už v prvých rokoch vedeckej práce zaujal folklór a jazyk slovanských národov, vôbec nebola náhodná. Tento záujem o folklórnu tvorbu sa zrodil pod vplyvom obdobia, keď bádatelia mnohých európskych krajín zbierali a vydávali ľudovú slovesnosť a súvisel v Rusku s rozvojom raného slavianofilstva.

Sreznevskij sa už v týchto počiatkoch zoznámil s tvorbou J. Kollára, F. L. Čelakovského a P. J. Šafárika a bol presvedčený, že všestranné štúdium slovanských národov sa nezaobíde bez poznania minulosti a prítomnosti a že len na základe poznania týchto faktov možno budovať ich budúcnosť. "Každý živý národ, každý živý jazyk, každá živá ľudová slovesnosť, sú pre etnografa, historika a filológa čímsi, čo napriek osudom prežilo dlhé roky a pretrvalo iba v ňom; každý slovanský národ ho vyjadruje v špecifickej forme, čím tvorí nepochybne ohnisko v celkovom rozvoji Slovanstva a môže dať odpoveď na tie či oné všeslovanské problémy."¹¹ Tieto názory o budúcej úlohe slovanských národov v rámci Európy boli charakteristické nielen pre Sreznevského, ale pre slavianofilov romantického obdobia vôbec.

I. I. Sreznevskij dva roky po vydaní zbierky slovenských piesní v roku 1834 sa stal bibliotekárom mestskej knižnice v Charkove, avšak popri svojej práci prednášal na rôznych školách ruský jazyk, literatúru, históriu a geografiu. V roku 1835 dosiahol hodnosť magistra histórie, štatistiky a politickej ekonómie. O dva roky neskôr, v roku 1837 sa stal mimoriadnym profesorom na *Katedre politickej ekonómie a štatistiky* Charkovskej univerzity.

Keď v roku 1835 zaviedla ruská vláda do učebných osnov nový predmet - dejiny a literatúru slovanských národov, začal stúpať záujem o štúdium slavistiky. Na vtedajších štyroch univerzitách nebol dostatočný počet takto zameraných prednášateľov, preto *Ministerstvo národnej osvety* rozhodlo, že budúci kandidáti, ktorí budú pôsobiť na slavistických katedrách, budú vyslaní do slovanských krajín na osobitné štúdium. Záujem o slovanskú problematiku viedol Sreznevského k tomu, že požiadal ministerstvo o vyslanie do krajín strednej Európy, ktoré sa malo uskutočniť v rokoch 1839-1842. Medzi prvými kandidátmi bol I. I. Sreznevskij spolu s P. Preisom a I. Boďanským; neskôr bol vyslaný V. Grigorovič. Obsadením katedier *Dejín a literatúry slovanských nárečí* sa mal položiť pevný základ pre rozvoj slavistiky. I. I. Sreznevskij sa už dávnejšie zoznámil s jazykom poľským, českým, slovenským a srbským, ako aj s literatúrou západných

I. I. Sreznevskij, 60. roky 19. storočia

Slovanov, a tak predpoklad, že bude medzi prvými kandidátmi, bol plne opodstatnený.

Podrobný plán na zahraničnú cestu kandidátov bol pripravený na Moskovskej univerzite. V prípade I. I. Sreznevského bol program niekoľkokrát prepracovaný na univerzite v Charkove. Plán obsahoval konkrétne smernice, na aké sféry by sa mal vyslaný pracovník zameriavať. Cestovať mal predovšetkým podľa podrobnej mapy podľa smeru riek, hôr ap., a preskúmať všetko, čo by mohlo prispieť k charakteristike príslušnej krajiny. Podľa smerníc mal okrem dôkladného štúdia osobitostí jazyka jednej krajiny v porovnaní s inou sledovať textovú stránku ľudových piesní (formálnu i obsahovú), ich vnútorný zmysel, melódiu; mal zapisovať povesti a rozprávky, systematicky študovať krajinu osídlenú určitým plemenom, zoznámiť sa s jej geografiou, klímou, prírodou, sledovať stupeň civilizácie obyvateľov, rozvoj priemyslu ap. Aby tieto úlohy mohol výskumník splniť, musel predovšetkým chodiť pešo. "V letnom období je povinný chodiť pešo po zaujímavých a najmenej preskúmaných krajinách, vchádzať pod pokojnú strechu dedinčana, dušeť sa s ním v rozhovoroch zblížiť a povypytať sa ho na všetko, čo v ňom pripomína Slovana, všimnúť si cudzie vplyvy, ktoré v ňom zotreli črty národného charakteru."¹² Zimné obdobie, ako nepriaznivé pre podobné cesty, mal stráviť v mestách, a tam študovať v knižniciach, v rozhovoroch s odborníkmi preverovať si svoje poznatky a urobiť si poriadok v systéme zozbieraného materiálu. Nebola to úloha malá, ale vďaka tomu, že Sreznevskij bol už od mladosti zvyknutý stýkať sa s prostým ľudom pri zapisovaní jeho kultúrnych výtvorov, ovládal už niektoré západoslovanské jazyky a jeden južnoslovanský, ako aj literatúru západných Slovanov, mohol túto úlohu úspešne zvládnuť. Nemožno sa domnievať, že požadované smernice nejako výrazne ovplyvnili Sreznevského trojročnú výskumnú činnosť po slovanských krajinách, pretože jeho záujem, ako to nasvedčuje aj jeho publikačná činnosť, sa vyhranil už oveľa skôr, a to úplne nezávisle od akýchkoľvek nastolených požiadaviek.

Súhlas *Ministerstva národnej osvety* s cestou Sreznevského, ktorá, ako sme už naznačili, mala trvať tri roky, bol datovaný 7. januárom 1839 a jej nástup sa mal uskutočniť ešte v septembri toho istého roku. Dňa 17. septembra 1839 I. I. Sreznevskij skutočne aj vycestoval. Išiel cez Moskvu a St. Peterburg do Belína, kde sa začiatkom zimného obdobia venoval štúdiu šanskritského jazyka; v Prahe, kde mohol využiť stretnutia s F. L. Čelakovským, P. J. Šafárikom a V. Hankom, sa zdokonaľoval v češtine a iných slovanských jazykoch, študoval v múzeu. Kontakt so slovenskými národovcami nadviazal už na študijnej ceste v Lužiciach vo februári 1840 s Ľudovítom Štúrom, ktorý v tom čase študoval v Halle a práve končil štúdiá. Už v Halle bolo jasné, že Sreznevskij má v pláne navštíviť na niekoľko týždňov aj Slovensko.¹³ V máji 1840 uskutočnil z Prahy niekoľko kratších ciest, avšak na Moravu už dochádzal z Viedne. Navštívil Brno, Olomouc, Opavu, kde zapísal okolo päťdesiat ľudových piesní. Z Wroclawi ponavštevoval sliezske územia, kde sa učil tamojšiemu jazyku a zároveň študoval architektúru, spôsob života, obyčaje a ľudovú tvorbu obyvateľov tých oblastí, ktoré už v tom čase boli pod nemeckým vplyvom.

Keď si I. I. Sreznevskij vo Wroclawi osvojil dolnolužický jazyk, vypravil sa v auguste 1840 do Hornej Lužice, konkrétne do Zgorzelca, kde sa skontaktoval s I. E. Smolerom a inými lužickými vlastencami a tu sa zdokonaľil aj v hornolužickom jazyku. Nejaký čas strávil v Budyšíne, na Dolnej Lužici a jeseň strávil v Drážďanoch. Zimu 1840-1841 prežil v Prahe, kde sa stretol s P. Preisom, ktorý bol tiež v prvej etape vyslaný na cestu do slovanských krajín. Pod vedením V. S. Karadžića zvládol srbský a chorvátsky jazyk a na jar 1841 odišiel do Štajerska, Záhrebu, Krajiny, Korutanska, Rezie, Gorice a Terstu. Tu

sa znovu stretol s Preisom, s ktorým prešli Dalmáciu a Čiernu Horu. Po tejto ceste sa I. I. Sreznevskij vrátil do Záhrebu, kde sa v septembri 1841 zoznámil s J. Kollárom pri jeho ceste do Talianska. V jeseni 1841 už len sám cestoval po Slavónii a Srbsku a začiatkom zimy sa cez Pešť vrátil do Viedne. Na jar 1842 navštívil Chorvátov žijúcich v Uhorsku a potom z Viedne pricestoval na Slovensko.¹⁴ Na Slovensku pobudol takmer štyri mesiace a cez Halič, Krakov, Poznaň a Varšavu sa vrátil do Kyjeva a Charkova po plných troch rokoch cestovania dňa 23. septembra 1842.

Po návrate z cesty sa I. I. Sreznevskij stal profesorom slovanských dejín a literatúr na univerzite v Charkove a ako prvý v Rusku získal v roku 1846 titul doktora slovanskej filológie. V tom istom roku sa stal mimoriadnym profesorom slavistiky aj na peterburskej univerzite, v roku 1849 členom Akadémie vied a 1854 bol menovaný za riadneho profesora. V štyridsiatych a päťdesiatych rokoch sa v nemalej miere pričínal o rozvoj slavistiky v Rusku a vo všeobecnosti sa považuje za zakladateľa peterburskej slavistickej školy.

V rokoch druhého pobytu v Charkove, v novembri 1844 sa I. I. Sreznevskij oženil s 19 ročnou dcérou učiteľa matematiky charkovského gymnázia Jekaterinou Fiodorovnou Tjurinovou, ktorá mu v práci pomáhala a stala sa mu dobrým priateľom. Hoci bol medzi nimi veľký vekový rozdiel, manželstvo bolo šťastné a o veľa rokov prežila svojho muža. I. I. Sreznevskij zomrel v Peterburgu 9. februára 1880, jeho manželka Jekaterina na druhý deň po jeho storočnom jubileu narodenia 2. júna 1912.

Obdobie cesty I. I. Sreznevského k západným Slovanom bolo obdobím širokého rozvoja panslavizmu, preto sa v domoch boháčov, ale aj chudobných sedliakov mohol neraz i na Slovensku stretnúť s obrazmi cára Petra Veľkého a Mikuláša, preto bolo počuť na slovanskom juhu pieseň *Bože, živi sve Slaveni* a preto sa recitovali sonety Jána Kollára z jeho *Slávy dcéry*. Osobnosti, stojace vtedy na čele jednotlivých slovanských národov, s radosťou prijímali jeho návštevu, videli v ňom nielen bádateľa sledujúceho vedecké ciele, ale chceli pridať jeho činnosti aj živú súčasnosť, politickú náplň. O jeho príchode sa písalo v novinách a prijímali ho ako brata a priateľa. Zo zachovaných materiálov, listov a správ ministerstvu nijako nevyplýva, aký mal I. I. Sreznevskij vzťah k ideám panslavizmu, či bol u neho čisto romantický vzťah k slovanským starožitnostiam alebo do jeho cítenia k Slovanom prenikali aj súčasné "prúdy". Z niektorých jeho osobných náznakov a poznámok v listoch však vidieť, že sa počas cesty vyhýbal akýmkoľvek politickým rozhovorom, najmä v Čechách a v Poľsku a že bol nepriateľom akejkolvek "politiky". Dával prednosť úcte ku každému národu a každej národnosti a považoval si za povinnosť chrániť duchovnú samostatnosť každého porobeného národa.¹⁵

*

Podľa našej mienky nebol materiál z pozostalosti I. I. Sreznevského, uchovaný v *Štátnom archíve literatúry a umenia* v Moskve, dostatočne prezentovaný v našej odbornej etnografickej a folkloristickej literatúre,¹⁶ preto sme sa rozhodli v našom príspevku zamerať sa predovšetkým na cestu I. I. Sreznevského po Slovensku a zoznámiť s materiálom, ktorý sa nám podarilo preštudovať alebo lepšie, dešifrovať a prepísať počas necelých dvoch týždňov na prelome septembra a októbra 1975 v Moskve. Pravdu povediac, plánovaná cesta mala v tom čase smerovať na Ukrajinu, kde sme sa v Kyjeve mali stretnúť s Michailom P. Čerkunom, hrdinom mnohých rozprávání s tematikou SNP v oblasti Uhrovskej doliny; keďže sa táto cesta z neznámych dôvodov nemohla uskutočniť a zistilo sa to až po príchode do Moskvy, požiadali sme vtedajšieho riaditeľa *Ústavu etnografie Akadémie vied* akademika Ju. V. Bromleja o možnosť štúdia pozostalosti I. I.

Sreznevského. Žiadosti sa vyhovel, a tak počas takmer štrnástich dní pracovali sme v archíve osem až desať hodín denne. Keďže sme sa na toto štúdium nemohli vopred pripraviť a potrebnú literatúru, ktorá bola u nás dovtedy uverejnená, sme k dispozícii nemali, študovali sme, prepisovali a snažili sme sa dešifrovať všetky materiály, ktoré sme považovali za dôležité z hľadiska duchovnej a materiálnej ľudovej kultúry, dotýkajúce sa Slovenska.¹⁷

Pre poznanie slovenskej ľudovej kultúry prvej polovice 19. storočia má najväčší význam niekoľko rukopisov zachovaných v pozostalosti I. I. Sreznevského, na ktoré upozorňuje a zároveň vyslovuje aj požiadavku ich zverejnenia V. Urbanová.¹⁸ Pri dôkladnom prezretí archívu sme zistili, že fond I. I. Sreznevského okrem vlastných zápisov Sreznevského, urobených počas cesty po Slovensku, skutočne obsahuje aj materiály zapísané príslušníkmi štúrovskej generácie zo štyridsiatych rokov minulého storočia, a to Jána Kalinčiča, Bohuslava Nosáka, Augusta Horislava Škultétyho, Petra Skalozuba-Jamrišku, S. Reussa, Augusta Lud. Gála, Štefana Marka Daxnera, Augusta Horislava Krčméryho, Jána Hlovíka a i. Okrem toho mnohé poznatky o slovenskej ľudovej kultúre prináša Sreznevského cestovný zápisník v dvoch častiach, ale v nemalej miere aj listy, ktoré Sreznevskij písal počas cesty po Slovensku svojej matke. Všetky uvedené materiály sa stali teda základom pre našu štúdiu.

Významné miesto v poznávaní slovenskej ľudovej kultúry, ale aj literárnych vzťahov v prvej polovici 19. storočia, zaujíma Sreznevského *Cestovný zápisník* v dvoch častiach. Sú to vlastne dva hrubšie slovníčky, písané poväčšine ceruzou, výnimočne perom, prvý, pod názvom *Zapisnaja knižka putešestvija v marte - maje 1842 g.*,¹⁹ druhý, pod názvom *Zapisnaja knižka putešestvija v june-jule 1842 g.*²⁰ V oboch častiach rukopisného zápisníka sa kladie dôraz predovšetkým na zápisy slovenských slov a rôznych pozoruhodných výrazov s prekladom do ruského jazyka.

V prvej časti *Cestovného zápisníka* z marca až mája 1842, ktorý obsahuje 30 listov, autor zaznamenal súpis priezvisk, ktoré ho zaujali, niekoľko porekadiel a úsloví, piesní, uspávaniek, niekoľko poznámok o miestnych zvykoch, hrách, rozprávani a povestiach, ako aj súpis osôb, s ktorými sa chcel počas svojej cesty stretnúť. Cestovný zápisník ďalej obsahuje aj niekoľko kresieb ceruzou - mužský ľudový odev, plán Devína na sútoku Moravy a Dunaja, pohľad na rieku Moravu z Devína, kresbu hradu Devína - Panenskej veže, pohľad na Nitru a vrch Zobor, zrúcaniny Šášovského Podhradia a kostolnú vežu, nakreslenú možno spod duby Jána Hollého. Okrem toho je tu písmennou notáciou zaznamenaná melódia piesne *Čieže je to jarne žitko*. Na konci slovníčka je plán cesty od 15. marca do 30. mája s označením, na ktorých miestach Sreznevskij bol. Na niektorých listoch sú priložené vylisované kvety s názvom a označením, odkiaľ pochádzajú. Okrem toho prináša vlastnoručné podpisy jeho priateľov alebo stúpencov a verše o Devíne, ktoré boli napísané hneď po výstupe na Devín. Každý verš je napísaný inou rukou. Do slovníčka sú vložené dva listy, na jednom je súpis miest Gemerskej stolice, na druhom sú nalepené vylisované kvety z Trenčianskej stolice.

V druhej časti *Cestovného zápisníka* z júna a júla 1842, ktorý je tiež písaný ceruzou, menej perom, sa okrem rôznych slov, výrazov a porekadiel, ktoré ho zaujali, vyskytujú poznámky o ľudovom odevu, o rozprávkach. Časté sú kresby súčiastok ženského ľudového odevu, napr. ženských čepcov, party a domáceho náčinia ako bočky, kupy, žbaru, kulače, rýľa a i. s názvami a neraz prekladom do ruského jazyka. Ďalej sú tam rôzne kresby krajínok a zámkov - napr. kresba Lietavského zámku, hradu Štrečno, Oravského zámku, vrchu Choč a Kriváň; okrem toho sú tam kresby dvoch v archívnej

pozostalosti neidentifikovaných miest, ktoré nakreslil až v závere svojej cesty. Na jednom obrázku je dedina pod zámkom (ide pravdepodobne o Muránsky zámok) a na druhom je veža kostola s niekoľkými domami a v pozadí je zámok (asj Muráň). Okrem toho sú tu rodové mená z Oravy a na troch miestach vylišované kvety. Dalej sú tu podpisy priateľov I. I. Sreznevského po výstupe 15. júna 1842 na Kriváň a pri niektorých aj ich verše o Kriváni. Podľa uvedených vlastnoručných podpisov ho sprevádzali: Bohuš Nosák, Bohumil Gvot, Lidumil Pravoslav Jozef Bella a Emerych Rastislav Kraus. Dňa 24. júna 1842 mu na Muránskom zámku do zápisníka zaznamenal dva verše o Muráni z Kollárových *Spievaniek* Emerich Lauček.

K rukopisnému zápisníku možno priradiť ešte *Listy z cestovného zápisníka*, ktoré sú z folkloristického a etnografického hľadiska skôr okrajové.²¹

Významným doplnkom cestovných zápisníkov sú listy, ktoré písal I. I. Sreznevskij matke počas svojej cesty po slovanských krajinách. Tieto boli najprv publikované v časopise *Živaja starina* v rokoch 1894-1895²² a až potom v roku 1895 vyšli samostatne pod názvom *Putevyje pisma Izmaila Ivanoviča Sreznevskago iz slavianskich zemel' 1839-1842*.²³ Listy zasielané od 19. marca do 15. júla 1842 zaznamenávajú jeho pozorovania z cesty po Slovensku. Napriek tomu, že ich Sreznevskij písal svojej matke, výrazne dopĺňajú nielen jeho cestovný zápisník, ale aj vedecké materiály uložené v archíve. Na tomto mieste je potrebné poznamenať, že matka I. I. Sreznevského Jelena Ivanovna bola v rokoch jeho mladosti, no najmä po smrti otca, sedemročnému synovi najbližším priateľom a dôverníkom, a preto aj v dospelom veku bol pod jej silným vplyvom. Jeho listy majú svojský, intímny charakter a neboli určené širokému okruhu čitateľov. Sú neobyčajne cenným dokumentom, lebo obsahujú veľa vedeckých pozorovaní a rôznych úvah, ktoré mu prichádzali na myseľ počas cesty alebo počas stretnutí s rôznymi ľuďmi. Neraz zaznamenávajú jeho osobné dojmy z cesty, ilustrujú vedecké záznamy a citovo ich ozvlášťujú. A čo treba zvlášť zdôrazniť, že nielen v značnej miere dopĺňajú vedecké materiály, ale predovšetkým umožňujú hlbšie preniknúť do duše jedného z prvých bádateľov života, kultúry a jazyka slovenského ľudu v prvej polovici minulého storočia.

*

Ako z predchádzajúceho vyplýva, v súvisе s cestou I. I. Sreznevského po slovanských krajinách, na Slovensko sa dostal až na záver tejto dlhej trojročnej cesty a strávil tu s menšou prestávkou²⁴ celú jar a začiatok leta 1842. Do Bratislavy pricestoval z Viedne 19. marca 1842 a Slovensko opustil 15. júla 1842 cez Berehovskú stolicu do Poľska a Ruska. Pôvodne mal zámer cestovať už 17. marca, ale dva-tri dni sa musel zdržať vo Viedni vybavovaním pasu a certifikátu do Uhorska a na Slovensko. Sám to v liste matke dňa 19. marca 1842 opisuje týmito slovami:

“Vo Viedni som mal neprijemností vyše hlavy. Prišiel som na políciu ohľadom pasu, a tam sa ma začali vypytovať, ako dlho ostanem v Bratislave, načo tam idem a kde odtiaľ pôjdem. Ale aj tak mi pas nedali a poslali ma na vyslanectvo po potvrdenie na cestu do Uhorska. Prišiel som na vyslanectvo, ale bez pasu mi potvrdenie nevydali; opäť som musel ísť na políciu po pas, potom opäť na vyslanectvo, znovu na políciu, najprv na číslo 6 a potom na číslo 2”²⁵

Do Bratislavy pricestoval po Dunaji loďou “Hermína”, cesta - ako Sreznevskij píše - trvala tri hodiny a pokračuje: “A tak som opäť v Uhorsku. Za chrbtom sú Karpaty, na srdci Slováci. Oni sú príčinou všetkých výsluchov a potvrdení: Oni majú radi Rusov, a Maďari Slovákov, ako aj Rusov nenávidia. Rakúšania každého ruského cestovateľa po-

kladajú za emisára a veľmi krivo pozerajú, že sa tak dlho potulujem po Rakúsku a za-oberám sa len Slovanmi.”²⁶

O ceste do Bratislavy písal Sreznevskij v *Cestovných poznámkach 19. marca 1842*, kde sa nachádza aj opis *Prechádzky po Dunaji - Z Viedne do Bratislavy*. Na jednom z rukopisov je titul *Listy domov zo severného Uhorska*, kde opisuje aj plavbu na lodi Hermína. Túto plavbu opísal aj v *Cestovaní po Dunaji na jar 1842*. Rukopisy naznačujú, že táto cesta z nemeckého prostredia do slovenských krajov zanechala v ňom nezabudnuteľný dojem.²⁷

Po príchode do Bratislavy išiel hneď k L. Štúrovi, ale nenašiel ho doma, preto mu nechal vizitku. Od 19. do 24. marca hľadal byt s obstojným zariadením a keď sa mu ho podarilo nájsť, zdržal sa v Bratislave celý mesiac, aby sa tu zdokonalil v slovenskom jazyku a aby odtiaľ urobil niekoľko návštev.²⁸

O plánoch, ako aj o realizácii cesty po Slovensku sa zachovalo v archíve niekoľko rukopisov, ktoré umožňujú urobiť si predstavu, ktoré miesta Sreznevskij počas svojej cesty po slovenských krajoch navštívil. Na jednej strane sú to okrem spomenutých *Listov z cestovného zápisníka*,²⁹ jeho vlastné poznámky o pozoruhodných miestach zaznamenané na rôznych stranách, ale predovšetkým súpisy miest a obcí na konci prvej časti a začiatku druhej časti *Cestovného zápisníka*.³⁰ Na druhej strane sú to rôzne náčrty (konšpekty), písané buď rukou Sreznevského alebo neznámeho pisateľa, na ktorých miestach mal pobudnúť. Jeden z týchto náčrtov pochádza od slovenského vzdelanca, je napísaný na jednej strane listu a podľa rukopisu mohlo ísť o Štúra alebo Šafárika. Okrem rôznych miest sa uvádza aj dĺžka cesty v hodinách, meno osobnosti, ktorú mal navštíviť a pozoruhodnosti, ktoré nemal prehliadnúť:

“Z Vacova do Štávnice. Zo Štávnice na Sklenné Teplice, ze Sklen. Teplic do Kříže /2/ - do Hája /5/ - do Mošovec /1/ do Blatnice /1/ - do Ivančiné /2/ - do Pravna /1/ - do Uhrovca (den).

Z Trenčína hoře Váhom na Strečno do Sučán - do Istebného /4/ atd. do Jasenové /2/ do Mikuláše /5/.

Z Mikuláše do Bystřice (pul druha dne pěši) z Bystřice do H. Lehoty. Sam. Chalupka. do Března (6 hodin) Jan Chal. do Tisovca (tu je rkp. nečit. ale asi k Pavlovi Jozefýmu, ktorý bol vtedy ev. biskupom v Tisovci - pozn. V.G.) /6/, - do Muráně /2/, do Dlouhé Louky /1/2/ - do Revuce /1/ do Chyžného /1/ - do Jelšavy /1/. Zpátky z Jelšavy po příležitosti (okolo Jelšavy, Štítnika stopy ruské cirkve) - do Telgartu (pul dne) - z Telgartu na Vernár (na Telgarte a Vernáře Ruské cirkve sjednocené za 3 hod) - do Popradu za 4 - z Popradu do Štrby /2/ - ze Štrby do Hyb /2/ - z Hyb do Mikuláše /3/.³¹

Okrem týchto existujú ešte dva náčrty cesty napísané rukou Sreznevského azbukou a ťažko čitateľným písmom. Jeden je datovaný od 18. marca do 15. júna a spomínajú sa v ňom miesta, kde žijú Chorváti, Slováci a Rusíni,³² druhý je napísaný na malom lístočku s dátumom od 15. marca - 29. apríla 1842.³³

Ceste po Slovensku, jednotlivým lokalitám, ale predovšetkým významným osobnostiam, ktoré sa dostali do kontaktu s I. I. Sreznevským, sa z literárnovedného hľadiska venoval v už spomenutej štúdii *Slováci a Sreznevskij R. Brtáň*. Ak porovnáme všetky zachované rukopisy, môžeme síce dostať obraz, po ktorých miestach Sreznevskij na svojej ceste po Slovensku prešiel, avšak je to obraz nie celkom presný, pretože neraz išlo len o návrh, ktoré lokality by mal navštíviť. Presnejší obraz, ako aj lokalizáciu nám dokresľujú listy písané matke, kde sa pri dátume uvádza aj miesto, kde sa Sreznevskij momentálne nachádzal. Po dôkladnom preštudovaní a dešifrovaní rukopisných záznamov

- pokiaľ to bolo možné - dostávame nasledovný obraz, v ktorých lokalitách sa na Slovensku dlhšie zdržiaval (s malou prestávkou od 8. mája - 14. mája, keď navštívil Pešť, Ostrihom, Vacov a i.), alebo ktoré len na krátky čas navštívil:

- Dňa 19. marca - 24. marca 1842 - Bratislava
- 24. marca - 27. marca Modra
- 28. marca - 24. apríla Bratislava
- 23. apríla - Ritze (Réthe-Reca) - dnešná Rača; Jarendorf (Ehren/s/dorf) - dnešné Jarovce
- 24. apríl - výstup so štúrovcami na Devín (Töben) - Bratislava
- 25. apríl - Bratislava
- 1. máj - Nitra
- 2. máj - Nitra, Zobor
- 3. máj - Hlohovec (Frašták)
- 4. máj - Trnava
- 5. máj - Trnava - Bratislava
- 6. máj - 7. máj - Bratislava
- 8. máj - Komárno, Ostrihom, Vyšegrad, Vacov, Pešť
- 9. máj - Pešť
- 12. máj - Pešť, Ostrihom, Parkan (Štúrovo)
- 13. máj - Ostrihom, Ipoly-Sagh (Šahy), Nemce (Németi), Parkan (Štúrovo)
- 14. máj - Vacov, Štiavnica (Schemnitz)
- 15. máj - Štiavnica
- 16. máj - výstup na vrch Sitno
- 18. máj - Vindšachta³⁴
- 19. máj - Sklené Teplice, Hronský Sv. Kríž, Lihôtka
- 20. máj - Kremnica
- 21. máj - Teplice, Kremnica, Teplica pri Háji
- 22. máj - Háj
- 24. máj - Mošovce, hora Hrádky
- 25. máj - Mošovce
- 26. máj - Blatnica; vychádzka do Mažarnej³⁵ a na vrch Tlstá
- 27. máj - Sklabiňa, Mošovce, Blatnica
- 28. máj - Blatnica
- 29. máj - Blatnica, Mošovce, Sklabiňa
- 30. máj - Mošovce, Ivančiná
- 31. máj - Mošovce
- 1. jún - Mošovce, Ivančiná
- 2. jún - 4. jún - Uhrovec, Ivančiná, Slovenské Pravno, Trenčín, Prievidza, Bánovce, Uhrovec, Oslany
- 4. jún - Trenčín
- 5. jún - Trenčianske Teplice
- 6. jún - Trenčín, Dubnica, Ilava
- 7. jún - Žilina, Banská Bystrica, Lietava
- 8. jún - Sučany, Strečno
- 9. jún - Dolný Kubín
- 10. jún - 11. jún - Jasenová, Istebné, Dolný Kubín, Ružomberok
- 12. jún - Svätý Mikuláš

13. jún - Svätý Mikuláš, Ružomberok, Vrbica, Demänovská jaskyňa
14. jún - Sv. Ján, Hybe
15. jún - výstup na Kriváň, Hybe, Svätý Mikuláš
16. jún - Tatry, Tatranské plesá, Liptovský Ján
17. jún - 19. jún - Liptovský Hrádok, Svätý Mikuláš, Kráľova Lehota
20. jún - 21. jún - Banská Bystrica (Neusohl), Revúca, Čierna Lehota
23. jún - Horná Lehota
24. jún - Polhora, Brezno
25. jún - Tisovec, Rimavské Brezovo
26. jún - Polhora, Banská Bystrica, Čierna Lehota
27. jún - Revúca
28. jún - Chyžné
29. jún - Polhora, Tisovec, Píla, Muráň, Dlhá Lúka, Jelšava, Revúca, Chyžné
30. jún - Telgárt
  1. júl - Hranovnica, Tatranská Lomnica, Smokovec (Šmeks), Poprad, Telgárt, Vernár, Štrba
  2. júl - 5. júl - Levoča (Leutschau), Kežmarok
  6. júl - Podhradie, Prešov (Eperies)
  7. júl - Prešov, Korytnica
  10. júl - Giraltovce, Prešov, Komlós
  13. júl - Ungvar (Užhorod), Pozdišovce, Michalovce, Lúčky
  14. júl - Ungvar (Užhorod)
  15. júl - Mukačevo

Nie vždy sa navštívené miesta vo všetkých uvedených rukopisných náčrtoch, dotýkajúcich sa Sreznevského cesty po Slovensku, zhodujú. Nie je však našou úlohou uviesť tieto údaje o ceste do súladu so skutočným stavom,³⁶ skôr chceme obrátiť pozornosť na tie oblasti ľudovej kultúry, na ktoré sa Sreznevskij počas cesty po slovenských krajoch zamerl a ktoré by mohli zaujať aj slovenských etnografov a folkloristov.

*

Ak sa hlbšie ponoríme do vedeckého diela I. I. Sreznevského, dominuje v ňom okrem jazykovedného hľadiska, ktoré má prvoradé postavenie, záujem o ľudovú slovesnosť, a to najmä o ľudové rozprávky a povesti. Keďže rozprávka v porovnaní s inými žánrami ľudovej slovesnosti je útvarom najrozsiahlejším a z časového hľadiska najnáročnejším, je pochopiteľné, že bádatel', ktorý mal pre svoj výskum presne vymedzenú cestu i dobu jej trvania, nemal čas na dlhšie posedenia s informátormi, a preto z jeho vlastných záznamov nemáme príliš bohatý materiál. Poukazuje na to aj časť obsirnejšej úvodnej rozprávkovej formuly, ktorá sa mu najskôr zdala starodávna, a tak si ju v skratke do svojho cestovného zápisníka poznamenal: "To ešte bolo za Kakonkral'a".³⁷ Možno, že formula mala pre neho lingvistický význam, lebo sa objavila medzi rôznymi ľudovými názvami liečivých bylín, ako husacia nôžka, kolocier, zajačia kapusta alebo zlatohlav. Je to vôbec jediný záznam dotýkajúci sa rozprávok, ktorý sa nám podarilo v jeho cestovnom zápisníku dešifrovať. A práve tu vzniká nejasnosť. Spracovatelia archívneho fondu za každým rukopisom Sreznevského pripojujú charakteristiku; za rukopisom *Cestovného zápisníka z marca až mája* je v charakteristike zmienka o povestiach a rozprávaniach a za rukopisom druhej časti *Zápisníka z júna-júla 1842* sa uvádza, že bádatel' si robil poznámky o

rozprávkach a zapisoval ich krátky obsah. S týmito poznámkami o rozprávkach a s ich krátkymi obsahmi som sa však pri svojom štúdiu pozostalosti nestretla. Okrem toho je známe, že Sreznevskij si vedľa cestovného zápisníka zaznamenával rôznyi materiál aj na voľné listy alebo kartičky.³⁸ Tieto karty som v archíve nenašla a nenašiel ich ani poľský bádateľ A. Nasz, ktorý ľutuje, že z poznámok písaných na kartičky z poľského územia sa zachovalo len niekoľko fragmentov.³⁹ Na vysvetlenie možno uviesť skutočnosť, že tieto poznámky a obsahy boli príliš stručné, boli zaznamenané azbukou a veľmi drobným písmom, že ich nebolo možné dešifrovať. Okrem toho možno sa domnievať, že kartičky sa stali súčasťou nárečových slovníkov. Niekoľko povestí nachádzame však v listoch písaných matke a zoznamujeme s nimi v slovenskom preklade v časti *Materiály*.⁴⁰

Možno predpokladať, že Sreznevského záujem o slovenské ľudové rozprávky sa prenášal na príslušníkov štúrovskej generácie a že sa tak zintenzívnil zdroj sústredenejšieho úsilia o poznanie slovenského prozaického fondu od štyridsiatych rokov minulého storočia. V súvisi s tým možno prijať domnienku R. Brtáňa o vplyve Sreznevského na Janka Kalinčiaka, na jeho zapisovanie slovenských rozprávok.⁴¹ Podobne Sreznevskij zapôsobil na Bohuslava Nosáka-Nezabudova, ktorý pre neho zapisoval rozprávky priamo na jeho želanie. Keď sa spolu v júni 1842 zoznámili, napísal mu vtedy nádejný slovenský básnik po výlete na Kriváň *Žpevy krivánské*⁴² a medzi bohatou žatvou, ktorú si bádateľ zo Slovenska odnášal, resp. ktorá mu bola o niekoľko dní neskoršie do Prešova doručená, sa nachádza aj jedna rozprávka *O troch jabúškách*; tento text spolu s inými materiálmi je datovaný 23. júnom 1842.⁴³

Podľa našej mienky mal ruský slavista, keď odchádzal zo Slovenska, asi jedenásť slovenských rozprávok, lebo inak nebola by v ňom skrsla myšlienka vydať zberku, ktorá by bola vlastne prvá svojho druhu.⁴⁴ Medzi tými, ktorí mu svoje záznamy rozprávok poskytli, je ako zberateľ najpočetnejšie zastúpený Peter Skalozub-Jamriška, a to 7 rozsiahlymi textami; 1. *O medveď Mackovi*, 2. *O Vintalkovi*, 3. *Janko* (nevedel sa báť, tak sa išou do sveta učiť báť), 4. *O jednom kráľovi* (švo mau troch synou), 5. *O najkrajšom synovi*, 6. *O svetskej kráse*, 7. *O tatošíkovi*.⁴⁵ Horislav Bedřich Salay prispel dvoma kratšími textami *Povest o kralikovi* a *Povest o netepjerovi*.⁴⁶ Od Bohuslava Nosáka-Nezabudova pochádza uvedená "prípravečka v gemerském nárečí" *O troch jabúškách*⁴⁷ a od Ľudevíta Augusta Gala "pripovjacka v jelšavsko-revucko a ratkovském dialektu" *O ednom mladom princovi a o edné žobrákové dievke*.⁴⁸

Ľudovít Štúr, ktorého vzťah k I. I. Sreznevskému počas pobytu na Slovensku prerástol do úprimného priateľstva, privítal v liste z 8. mája 1843 zámer vydať slovenské rozprávky: "Potešilo nás všech Slováků naměření Tvé vydávati pověsti a rozprávky naše slovenské jako též písně a pověsti Tatranů."⁴⁹ Z tohto listu sa zároveň dozvedáme, ktoré knihy mu Štúr predtým poslal a s nimi i "pověsti a rozprávky Slovákův od p. Reussa a našeho Janka Kalinčáka. Všecko toto sem vystrojil podle oznámení Tvého do Lvova k Milikovskému, kterého sem listovně snažně prosil, aby ti toto všecko bez odkladu vyslal".⁵⁰ Urobil tak 13. apríla 1843, ako o tom svedčí nemecky písaný list určený spomenutému sprostredkovateľovi.⁵¹

Štúrovou zásielkou počet textov stúpol a postačil už na relatívne objemnú zbierku. Treba len ľutovať, že k jej realizácii tlačou predsa len nedošlo. Aká rozsiahla bola Štúrova zásielka, zatiaľ nevieme. Možno sa domnievať, že v nej prevažovali texty, poskytnuté S. Reussom, ktorému štúrovcovi pripisovali prvý krok k uvedomenému zbieraniu slovenských ľudových rozprávok. Avšak práve s týmito textami som sa pri štúdiu pozostalosti nestretla. Zoznámila som sa len so štyrmi rozprávkami zaznamenanými Jánom Kalinčiakom⁵² a

urobila som ich presný opis, tak isto ako aj všetkých uvedených jedenástich rozprávok, ktoré si I. I. Sreznevskij odnášal so sebou do Charkova. Vzhľadom na to, že Kalinčikove texty preštudoval už v roku 1945 R. Brtáň⁵³ a informoval o nich z literárnovedných pozícií a texty uverejnil v roku 1973 N. A. Kondrašov,⁵⁴ nebudem sa im na tomto mieste bližšie venovať.⁵⁵ Na základe štúdia všetkých nám dostupných textov možno povedať, že sa dost' významne podieľajú na registri látok v časovo prvých zápisoch vychádzajúcich zo slovenského ústneho podania.

Ak sa zamyslíme nad žánrovým charakterom textov odovzdaných alebo zaslaných ruskému bádatel'ovi, zist'ujeme, že dva spadajú do skupiny rozprávok o zvieratách a všetky ostatné do skupiny čarovných rozprávok. Táto obľuba čarovného žánru nijako neprekvapuje, nesmieme z nej pochopiteľne vyvodzovať jeho dominantné postavenie v živom rozprávačskom repertoári tých čias. Obľuba čarovných rozprávok je odrazom zberateľského záujmu, avšak slovenskí zberatelia štyridsiatych rokov minulého storočia neboli jediní, ktorí týmto smerom rozvíjali svoju terénnu činnosť. Podobná situácia bola vtedy aj v iných krajinách.

Druhou dominantou záujmu I. I. Sreznevského v oblasti slovenskej ľudovej slovesnosti je ľudová pieseň; táto sa stala centrom jeho záujmu tak pri vedeckých výskumoch, ako aj pri svojich odborných zovšeobecneniach. Sreznevského zbierka *Slovackija pesni*, na ktorú sme už upozornili, pochádza z obdobia tridsiatych rokov minulého storočia, teda bola vydaná presne o desať rokov skôr ako bádatel' nastúpil cestu po slovenských krajoch. Kým v prvej etape jeho záujmu o piesne Sreznevskij zapisoval všetko, čo sa mu podarilo od slovenských olejkárov, šafraníkov a drotárov počuť bez akéhokoľvek výberu, tento široký žánrový záber sa v neskoršom období výrazne zredukoval. Charakter piesní, ktoré sám bádatel' zaznamenal počas cesty po Slovensku alebo získal od priateľov a známych, je úplne odlišný.

Piesne, ktoré dostal počas svojej návštevy od iných, sa spájali predovšetkým s obrazom príslušného regiónu a jeho nárečia. Takto možno hodnotiť dve piesne, ktoré mu dal pod názvom *Materialy slovackich narečija r. 1842 dna 23. júna 1842* (pred Janem) v Liptovskom Svätom Mikuláši Bohuslav Nosák;⁵⁶ pieseň *Široký jārsek, bystrá vodiška* je označená ako "pieseň národná", druhá *Vysoko mesiačok na nebe pribity* reprezentuje "hronské nárečie".⁵⁷ Od Bohuslava Nosáka pochádzajú ešte ďalšie tri piesne z rukopisu *Obrazcy černo-legotskogo govora: Suseda, suseda zatváre si štěne, Sedí ptášok vo vrbine zima tam a Veselá by bula na tom našom dvore*.⁵⁸

Sedem zemplínskych piesní pod názvom *Zemplinske zpievanky*,⁵⁹ prevažne balád, dostal Sreznevskij od Jána Hlovíka, evanjelického kňaza v Kľadzanoch. Sú to piesne: *Ej, ženy, ženy - pomozte že mi, Zabil Janči, zabil, zabil Magdalenku, Co še mi přidalo v Holomauci mēsce, A tam hore pod javorom, Bral še Janičko v ohledy, Jaky še mi, jaky, tej noci šen snil, Mala matka šidzem synov*. Ján Hlovík, brat známeho zberateľ'a ľudových piesní Adama Hlovíka,⁶⁰ pochádzal z Párnice na Orave, ale dlhý čas pôsobil na východnom Slovensku a "chatrnú" zbierku piesní daroval osobne Sreznevskému počas jeho návštevy na Slovensku. Bol ako jeho brat literárne činný, ale ľudové piesne zapisoval skôr príležitostne, viac ho zaujímal archeológia a matematika. Balady zaznamenal v ľudovom prostredí, ale v značne improvizovanej podobe, s mnohými nárečovými nedôslednosťami. Táto zbierka už v šesťdesiatych rokoch zaujala našich bádatel'ov, ako A. Popoviča,⁶¹ ktorý jej venoval samostatnú štúdiu, okrajovo aj I. Kotuliča⁶² a začiatkom sedemdesiatych rokov predovšetkým R. Brtáňa, ktorý v obsiahlej štúdiu uverejňuje presné znenie piesní, ich známe varianty a adresuje požiadavku slovenským folkloris-

tom a lingvistom "dešifrovať základnú vrstvu východoslovenských piesní, najmä v piesňach na rozhraní zemplínsko-šarišskom".⁶³ Okrem piesní mohla by v zborníčku J. Hlovíka zaujať folkloristov aj ľudová povesť, zaznamenaná za úvodnými ukážkami dvoch strof zemplínskych piesní, o vzniku spievaniek, resp. ľudové podanie, ktoré ako by naznačovalo variačnú nepretržitosť balád:⁶⁴ "O Zpievankách Zemplínský lid takto mluví: Ze Sibillia košili šije a bez přestání zpievanky zkládá a zpívá, a jak náhle kdo mauku osíváje sitko udeří oběma rukama i hnedky to rozpára co našila, a tak z této příčiny tak mnoho zpievaneek. Jak náhle ale Sibillia košili došije, saudný den bude."

K týmto východoslovenským piesňam možno priradiť päť piesní z rukopisu *Obrazcy Zemplinskogo i šarišskogo narečija slovacckogo jazyka* (1842 g.),⁶⁵ a to: *Ej, pošol by ja do vas, ale sučka breše, Dzivče, dzivče bilej tvari, Ej, škoda, Bože, Šariša, Jakaš ty ma mila velika ciganka. Jaj, zabudz mne, zabudz, šak ja ce zabudla*; za piesňou, v poradí druhou, je vlastnoručný podpis Niny Tomášikovej, pravdepodobne príbuznej levočského profesora Jána Pavla Tomášika. Piesne možno datovať okolo 29. júna 1842, keď bol Sreznevskij v Muránskej doline a v Chyžnom u Samuela Tomášika. I. Kotuličovi sa podľa rukopisu podarilo zistiť, že "sedem zemplínskych a šarišských pesničiek" zapísal pre Sreznevského Samo Tomášik, ev. farár v Chyžnom.⁶⁶ Nesprávne však uvádza číslo sedem, ide o päť piesní, lebo v prípade piesne *Dzivče, dzivče bilej tvari* nejde o tri piesne, ale o jednu s tromi strofami. R. Brtáň o S. Tomášikovi ako o zapisovateľovi piesní nehovorí; naopak sa domnieva, že väčšina zápisov pochádza najskôr od N. Tomášikovej;⁶⁷ keďže je podpísaná za druhou piesňou, môže ísť len o dva texty. I. Kotulič myslí, že Nina Tomášiková ich možno zapisovateľovi S. Tomášikovi diktovala.⁶⁸

R. Brtáň uvádza ešte ďalšie piesne z pozostalosti I. I. Sreznevského. Ide tiež o východoslovenské piesne, lebo najmä na nich si overoval rozdiel medzi stredoslovenským a východoslovenským nárečím: *Karol, Karol, co si robil, Išli rybare na ryby, Ej, dolu mi, dolu, tam dolu daleko, Prelec ptáčku hustu dubinu, Míla, mila, mila, milenka a Pujdzem ja do lesa zo sekeru*.⁶⁹

Další piesňový rukopis z pozostalosti má názov *Dve slovacckije pesni*⁷⁰ a zaznamenal ich neznámy zberateľ azbukou. Prvá z nich má v prepise incipit *Všecko mne neteši, všecko mne trapi*, druhá *Mav som ta diovča rád*. Tu by sme mohli spomenúť ešte pieseň *Išlo diouča k spovédání*, ktorá je zapísaná na konci rukopisu *Hadky slovenskie*⁷¹ a pochádza od A. H. Škultétyho.

Významný súbor predstavujú *Šotackije pesni*.⁷² Sú do neho zaradené poväčšine kratšie texty ľúbostného charakteru: 1. *Stala ja na lodze*, 2. *Ku mne chlopci, ku mne*, 3. *Šuhaj, šuhaj, co bys robil*, 4. *Ej, laju mne, laju mne*, 6. *Premileny ruži kvet*, 7. *Išlo dzievče lesom*, 8. *Ej, dzevčeta, čujece*, 9. *Ej, žala ja, žala*, 10. *Jej, ani ja ne juhas*, 11. *Kačmar, kačmar mily kačmar*, 12. *Rajta, chlopi, rajta*. Ako z prehľadu vidieť, súbor predstavuje len jedenásť piesní, lebo číslo 5 zapisovateľ vynechal.

Všetky tieto piesne, zaznamenané priateľmi, stúpenkami I. I. Sreznevského, ale aj ním samým, poväčšine z oblasti Gemera,

Zemplína a Šariša, mali preňho predovšetkým lingvistickú hodnotu. Nasvedčujú tomu aj pozoruhodné slová a rôzne poznámky o gramatických javoch za piesňami, zapísané poväčšine azbukou rukou Sreznevského.

Sreznevského obe časti *Cestovného zápisníka* naznačujú však v oblasti ľudových piesní vyhranené žánrové smerovanie: prevláda tu predovšetkým obradová poézia, uspávanky, piesne pri rôznych hrách, teda tá piesňová vrstva, ktorá sa považuje za najstarobylejšiu; nechýbajú však ani iné, spievané pri rôznych príležitostiach, no tie sú v men-

šine. Tu už v jeho bádateľskej práci aj na Slovensku výrazne vystupuje do popredia folkloristický záujem, ktorý vidieť aj z nasledujúceho prehľadu:

I. *Uspávanky* - 4 texty⁷³

1. Huli, beli, spiže
2. Spiže mi, spiže
3. Beli, beli, podbel
4. Haja, že mi, haja

II. *Obradové piesne* - 5 textov⁷⁴

1. Morena, Morena - vynášanie Moreny (Kollár I, s. 38, č. 3)
2. Nosime my, nosime to novo leto - chodenie s novým letom
3. Fašjanky, Turíce, Velka noc príde - chodenie s ražňom na Fašiangu (Kollár II, s. 106, č. 24)
4. Oj, Jane, Jane, oj, Jane - Na Jána (Kollár I, s. 59-63, č. 44-45)
5. Na svatoho Jana - Na Jána

III. *Piesne pri hrách* - 5 textov⁷⁵

1. Červený pohár horí - Na Kupala (Kollár I, s. 62-63, č. 14)
2. Hoja Dund'a, hoja - Na kráľovnú (Kollár I, s. 37-38, č. 1)
3. Prihľad' si hlavičku ako makovičku - Na makovičku (Kollár II, s. 80-81, č. 10)
4. Prejdi sa po Dunaji
5. Ide kačer po šašine - hra Na káčera (Kollár II, s. 122-123, č. 48-49)

IV. *Príležitostné piesne* - 4 texty⁷⁶

1. Ej, javor, javor, zelený (Kollár I, s. 339, č. 191)
2. Na lúce, na lúce
3. Šobotočka naša jasná
4. Čieže je to jarne žitko (Kollár I, s. 567-568, č. 166)

Tento prehľad piesní, získaných počas cesty po Slovensku, by bolo možné doplniť ešte o dve piesne z listov písaných matke, a to *Na tom Sitne ruža kvitne*⁷⁷ a jánsku pieseň *Daj, Bože, daj*.⁷⁸ Ide teda o súbor 20 piesní, zapísaných samým Sreznevským po slovensky (s výnimkou jednej, o ktorej nevieme, kto ju zaznamenal); 16 piesní je v úplnom znení a 4 v incipitoch. Je len prirodzené, že v listoch sa už neobjavujú ďalšie incipity piesní, ale napriek tomu sú veľmi dôležité pre poznanie slovenskej ľudovej piesne, lebo dokresľujú celkovú atmosféru, náladu, za akej situácie bádateľ slovenské piesne počul a ako na neho pôsobili. V liste z 23. apríla 1842 Sreznevskij z Bratislavy píše: "Dnes som bol so Slováckmi na jednom z kopcov obkolesujúcich Bratislavu zo severu a pili sme mlieko. Bol krásny večer; mesiac bol uprostred neba a z kopca bol úžasný výhľad na Dunaj a na nekonečnú zadunajskú rovinu. Asi štyridsať mladých ľudí stálo v kole a pustilo sa do spevu a po horách sa ozývali ich piesne. A aké to len boli piesne! Hriech, aby ich hudobne nadaný človek nepočul! Ja nie som muzikant, ale keď som niektoré počul, nemohol som sa zdržať slz."⁷⁹

Čo sa týka vzťahu Sreznevského k melódiám, nemáme správy o tom, že by ich bol na svojej ceste po slovanských krajinách zaznamenával. Vyplývalo by to aj z jeho výroku "ja nie som muzikant", čo znamená, že sa nevenoval odborne melodickej stránke piesní.

Napriek tomu je známe, že mal hudobné nadanie, keď sa dokázal slovenskými piesňami - ale aj inými slovanskými - tak nadchýňať a zaznamenať melódiu piesne *Cieže je to jarne žitko*⁸⁰ nie v notovej, ale písomnej podobe. Možno predpokladať, že si túto melódiu, ktorá naňho silno zapôsobila, a ktorej text poznal pravdepodobne z Kollárových Spievaniek, buď chcel uchovať v pamäti, alebo si ju zaznamenal pre porovnanie s inou melódiou zo slovanských krajín, čo u neho nebolo ojedinelým zjavom. Napríklad v liste 5. mája 1842 z Trnavy opisoval trojhodinovú cestu z Maduníc do Trnavy a medzi iným napísal: "V poliach počuť piesne podobné ukrajinským melódiám".⁸¹

Z detského folklóru zaujali ruského bádateľa na Slovensku riekanky alebo rečňovanky a vyčítanky. Riekanky zachované v Sreznevského pozostalosti pochádzajú od Petra Skalozuba Jamrišku z roku 1842. Je ich osem a najskôr pochádzajú z oblasti, odkiaľ zberateľ či zapisovateľ pochádzal - z Gemera.⁸² Nazýva ich porekadlami, pretože niektoré odriekajú len deti do šesť rokov na lúkach alebo niekde inde a z tohto dôvodu ich pripísal na záver rukopisu Porekadlá. Sú to: *Svine moria*, *Čauky*, *čauky*, *Haja letí*, *Isou stary kolo fary*, *Išli nemci nemcovat'*, *Mam ja nožík šlajfovany*, *Keby som ja cukor jedla*, *Ide kášar po doline*.

Riekanky sa často prelínajú s piesňami, s vyčítankami alebo rečňovankami pri detských hrách, a preto neraz dochádza k presahu alebo prestupu z jedného folklórneho druhu do iného. Dokladom toho je aj prvý text *Svine moria*, ktorú P. Dobšinský označuje ako hru mládeže "doby jarnej a letnej, od jarnej rovnodennosti do Jána či vrcholu slnka".⁸³ Kým v tejto riekanke je v pozmenenej podobe zachovaný celý text, nemožno to povedať o poslednej *Ide kášar po doline*, ktorá sa v Jamriškovom zápise vyskytuje iba v skratke; ide o hru Na káčera, ktorú ostatne v úplnosti uvádza P. Dobšinský.⁸⁴

Skupinu rečňovaniak a vyčítaniak možno doplniť o Sreznevského vlastné záznamy, ktoré zapísal vo svojom cestovnom zápisníku.⁸⁵ Sú to: *Panbožkova kravička*, *Jednolen*, *druholen* a *Edede bedede čiče mé*. Prvú riekanku kvalifikuje P. Dobšinský ako hru súvisiacu s "vítaním vtáctva a živočístva" a uverejňuje k nej dva varianty.⁸⁶ Druhú aj sám I. Sreznevskij považuje za súčasť hry Na lapačky.

Z ďalších folklórnych druhov treba spomenúť dve zbierky hádaniek z roku 1842, ktoré sa v doterajšej odbornej literatúre neuvádzajú. Je to rukopisná zbierka pod názvom *Hádky slovenskie*, obsahujúca 41 hádaniek s odpoveďami. Hádky zaznamenal sám Sreznevskij, avšak na konci je poznámka, že pochádzajú "od Škultétyho"; pri niektorých sa uvádza aj oblasť alebo miesto zápisu ako Gemer, Zvolenská Krupina, Trenčín, Nitriansko.⁸⁷

Ešte obsiahlejší súbor hádaniek s odpoveďami predstavuje rukopis nazvaný *Hádky* od zberateľa a zapisovateľa Petra Skalozuba Jamrišku.⁸⁸ Hádky sú zaznamenané veľmi úhladným písmom, podobne ako všetky ostatné materiály pochádzajúce od neho, a je ich celkovo 81. Ak uvážime, že P. Dobšinský vo svojom *Sborníku slovenských národných piesní*⁸⁹ spolu so svojimi súčasníkmi Andrejom Braxatorisom a r.k. kňazom Františkom Viktorom Sasinkom v roku 1870 publikoval 164 hádaniek, možno považovať za neobyčajne záslužné, že sa v pozostalosti I. Sreznevského zachovali zápisy 121 hádaniek od dvoch slovenských vzdelancov, ktoré pochádzajú ešte zo štyridsiatych rokov minulého storočia.

Medzi najpočetnejšie zastúpený folklórny druh popri súboroch piesní a rozprávok, ktorý sa viaže k územia Slovenska a zachoval sa v Sreznevského pozostalosti, patria príslovia a porekadlá. P. Dobšinský, ktorý ich zaradil do svojho *Sborníka slovenských národných piesní* o nich v úvode k zbierke povedal, že sú to "krásne kvety, zdravé zrná,

jadro reči, - úkazy a dôkazy ducha v nich vysloveného, zobrazeného.”⁹⁰ Niet preto divu, že I. Sreznevskij sa počas svojej cesty po Slovensku zamerlal medziiným aj na tento ľudový prejav, ktorý sa stal základom pre jeho nárečový slovník. V Sreznevského pozostalosti sa nachádza rukopisná zbierka pod názvom *Porekadla* opäť od P. Skalozuba Jamrišku.⁹¹ Tento slovenský vzdelanec pochádzal z gemerského Klenovca a v čase pobytu Sreznevského na Slovensku študoval v Bratislave. V roku 1842 mu poskytol súbor viac ako 400 príslovií zapísaných v príslušnom nárečí na území Malohontu; za prísloviami sú niekedy uvedené aj varianty a rôzne vysvetlivky. K nim treba pripočítať vyše 40 príslovií zaznamenaných v rukopise pod názvom *K slovenskému slovníku*⁹² od neznámeho pisateľa, ďalej do 20 príslovií a porekadiel, ktoré si sám Sreznevskij poznačil do svojho *Cestovného zápisníka*⁹³ a na neposlednom mieste tie slovné spojenia, ktoré použil do *Slovenského nárečového slovníka*; je známe, že Sreznevskij všetok vlastný i získaný materiál od iných pre nárečový slovník rozstrihal na lístky a v abecednom poriadku nalepil na čisté listy.⁹⁴ Vzhľadom na to, že uvedená Dobšinského zbierka, obsahujúca okrem vlastných zápisov aj záznamy príslovií Pavla Krupu a Franka V. Sasinka, pochádza až zo sedemdesiatych rokov minulého storočia, možno predpokladať, že *Porekadla* P. Skalozuba Jamrišku sú vlastne prvou obsiahlejšou zbierkou príslovií z územia Slovenska, s ktorou po prvýkrát zoznamujeme.⁹⁵

Z významných materiálov by bolo možné ďalej uviesť rukopisy dotýkajúce sa oblasti zvykoslovnia.

Viera Urbancová v knihe *Slovenská etnografia v 19. storočí* píše, že I. Sreznevskij počas svojho pobytu na Slovensku “dostal približne roku 1842 od A. H. Krčméryho rukopis s údajmi o tanci a svadbe z Mičinej, Mólče a Čerína.”⁹⁶ Pri štúdiu archívneho materiálu v Moskve dostali sa mi do rúk zošité listy pod názvom *O nekteřich obyčejich v Zvolenské stolici okolo Banské Bystřici, obzvlášte na Horní a Dolní Myčíně, na Molči, v Čerenech, Čačíně a ještě nekteřich věsnicech slovenských dosavád zachovaných*. Sebral August Horislav Krčmery v.r. Slovák ze Zvolenské stolice.⁹⁷ Rukopis obsahuje sedem častí, z ktorých len prvé tri sú pomenované, ostatné označujeme začiatočnými slovami: I. *O tanci*, II. *O sedlských svatbách*, III. *Fašangy (Masopůst)*, IV. *Na Velikaunos*, V. *Na Turice (Svatý Duch)*, VI. *Na Vánoce* a VII. *Na Tři krále*. O zvykoch zaznamenaných A. H. Krčmérym písal už pred viac ako päťdesiatimi rokmi R. Brtáň.⁹⁸ Vzhľadom na to, že autor článku nepublikoval presné znenie textu, ale len popis zvykov, ako aj vzhľadom na to, že ide o autentický etnologický doklad a významnú literárnu pamiatku, uverejňujeme úplné znenie tohto rukopisu.⁹⁹ Na okraj by sme mohli pripomenúť, že s uvedeným rukopisom Krčméryho súvisí aj jeho príspevok *Národní tanec v Horní Mičíně jako na Molči*,¹⁰⁰ kde je opis tanečnej zábavy s dvoma znotovanými piesňami a kresbou mrváňa.

Medzi ďalšie významné pamiatky, ktoré by mohli zaujímať tak etnológov, ako aj literárnych vedcov, patria svadobné obyčaje spod Muráňa, spod gemerského vrchu Kohút, stvárnené do veselohry *Svadba pod Kohautem anebo Jen aby to bylo s menšími tvárami. Veselohra ve třech jednáních* od Samuela Tomášika. Túto veselohru poslal autor spolu s básňami a inými príspevkami Gašparovi Fejerpatakymu do jeho kalendára, ale počas revolúcie 1848 bol jeho dom spustošený a rukopis zničený. Podľa Rudolfa Pokorného si opis veselohry vzal od S. Tomášika I. Sreznevskij, profesor na univerzite v Charkove a Petrohrade, ktorý navštívil Slovensko a zdržal sa aj u Tomášika.¹⁰¹ R. Brtáň píše, že po roku 1848 ostala len prvá časť, prvé dejstvo tejto trojaktovky. Hra mala motto “*Rustica natura habet sua iura*” a je celá presýtená ľudovým jazykom, ohlasmí

ľudovej poézie a ľudových zvykov.¹⁰² Mne sa však pre nedostatok času a presne vymedzený program pri štúdiu v moskovskom archíve nepodarilo dostať do rúk túto časť hry a urobiť jej odpis.¹⁰³

Z tých istých dôvodov sa mi nepodarilo získať v archíve ďalší významný rukopis, ktorý obsahuje obširny popis svadobného obradu pod titulom *Processus Nuptialis to jest Sprava Traktamentu svadebního Zebrání Porádku pri Veselí obsahujícího mlauvení roku Pane 1818 dne 16. Octobra v jedno uvedené Skrz jistého Služebníka Bohu dobe známeho Víry Augšburského Vyznání vplně a sylně verícího N.N.*¹⁰⁴ Tento rukopis dostal Sreznevskij od ev. farára Františka Kuboviča, u ktorého počas svojej cesty po Slovensku koncom mája 1842 nocoval.¹⁰⁵ Sú v ňom zachované svadobné vinše a reči, zložené najmä miestnymi učiteľmi a kňazmi a čiastočne ho zapísal mošovský učiteľ Jonatan Dobroslav Čipkay.¹⁰⁶

Zo zvykoslovia treba ešte obrátiť pozornosť na niekoľko listov z rukopisu S. Reussa *O slovenských starožitnostiach*.¹⁰⁷ Rukopis má štyri listy, prvé dva sú takmer nečitateľné, na treťom liste je časť z anonymného rukopisu *Zbirky k církevní historie Hroncu aneb Sebrani tech pripadnosti, které se na Hrone ohledem na církev a náboženství dali*¹⁰⁸ o zvyklostiach a nariadeniach pri pochovávaní tých, ktorí sa niečím previnili alebo o pochovávaní detí pod stromom alebo na poli. Ďalej sa píše v nemeckom jazyku, ako jedna mladá žena oplakávala svojho syna a "vykladala"; tento text je v slovenskom jazyku.

V literárnej pozostalosti I. Sreznevského sa nachádzajú ešte ďalšie cenné doklady napr. *Verše* spísané v jednom zošitku viacerými pisateľmi od Gašpara Fejerpatakyho Belopotockého,¹⁰⁹ potom *Připíjanky v dome Kašpara Fejerpatakyho obedujícíím z 22. januára 1842*,¹¹⁰ *Připíjanky při potvrzení manželství Dvojctihodného Pána Michala Miloslava Hodžy s vznešenau Mladau Nevěstau Kornelíau Kellner*,¹¹¹ a to počas svadobnej hostiny pred i pri podávaní cukrovíniiek v podobe holubičiek a kohúta novomanželom, ako aj pri čepčení. Zošitok završuje text s nadpisom *Svaty Mikulaš v Liptově z 19. júna 1842*, ktorý zoznamuje so zvyklosťami a príbehmi pri volení richtára a *Hlas*, s podtitulom *Komu čest, tomu čest 1842*. Je to veršovaná sťažnosť na slávnu súdnu stolicu, ktorá 22. februára 1842 vyniesla "ponosu" na dvojctihodného bližšie nemenovaného trnoveckého farára.

Do tejto skupiny literárnych pamätníkov by sme mohli zahrnúť ešte *Žertovné verše zložené k manželskému snáťku* podľa archívneho záznamu v pozostalosti Sreznevského od neznámeho pisateľa.¹¹² Text veršov však naznačuje, že ich zložil s najväčšou pravdepodobnosťou Matej Hrebenda z Hačavy, meno ktorého sa objavuje aj v *Cestovnom zápisníku*¹¹³ zapísané vlastnou rukou I. Sreznevského. Boli zložené pri príležitosti svadby "šlechetnej panny" Zuzany Marčekovej a "vlídneho pána" Daniela Lojku, bývalého rektora v Širku, ktorá sa konala v Tisovci 1842.

Ďalšou skupinou materiálov, ktoré by mohli významnou mierou poslúžiť etnológom pre poznanie slovenskej ľudovej kultúry, prezentujú vlastné poznámky I. Sreznevského v *Cestovnom zápisníku*, ako aj v listoch zasielaných zo Slovenska matke. Vzhľadom na pestrú mozaiku informátorov od prostých ľudí až po významných slovenských vzdelancov nie je možné presné utriedenie materiálu, pretože v zápisníkoch nasledujú Sreznevského poznámky niekedy obširnejšie, inokedy fragmentárne za sebou tak, ako ich od jednotlivých informátorov prijímal. Striedajú sa tu ľudové názvy liečivých bylín s kresbami kroja, detské riekanky s prísloviami a kresbou sútoku Moravy a Dunaja, verše zložené po výstupe na Devín s írečnými ľudovými výrazmi z rôznych oblastí a vysvetlivkami, jarné obradové piesne a rôzne hry s kresbou kostolnej veže ap. Možno však povedať, že z

hľadiska hmotnej kultúry sú tu zastúpené poznámky z vlastných pozorovaní najmä v oblasti ľudového staviteľstva, ľudového odevu, poznámky o práci a pracovných náradiach, o ľudových zamestnaniach a o ľudovej strave. A hoci v mnohých prípadoch netvorí súvislé texty, ale sú to len stručné vety, ba neraz dokonca len slová, všeličo môžu napovedať odborníkovi o niektorých javoch ľudovej kultúry na Slovensku v štyridsiatych rokoch minulého storočia. Všetky tieto záznamy, poznámky a dojmy sa viažu k obdobiu, v ktorom I. Sreznevskij uskutočnil svoju výskumnú cestu po Slovensku, teda predovšetkým k jarnému a začiatku letného obdobia. Preto v jeho Zápisníku i listoch matke prevažuje viac jarné zvykoslovie, popis dedín a prác okolo domu v jarnom období ap. Tradičný ľudový odev bol v tom čase ešte všeobecným javom, o čom svedčia názvy jeho jednotlivých súčastí. Podľa Sreznevského najčastejšia farba turčianskeho ženského kroja bola farba modrá, avšak nezabudol pripomenúť, že Turčianky vynikajú krásou. Na dedinách prevažovali drevené domy, často pokryté slamou a domy bez komínov, ale pritom čisté. Protikladom biedy sú panské sídla, kaštiele a zámky. Ak uvážime, že Sreznevskij študoval slovenskú dedinu krátko pred revolúciou roku 1848, musela sa celková atmosféra nevyhnutne odraziť aj v dojmoch z cesty alebo privezených materiáloch, napr. príbeh o tom, ako dlho mu trvala cesta z Viedne do Bratislavy alebo dokument *Prosba Slovákov rakúskemu cisárovi na záchranu slovenskej národnosti a slovenského jazyka proti Maďarom*.¹¹⁴

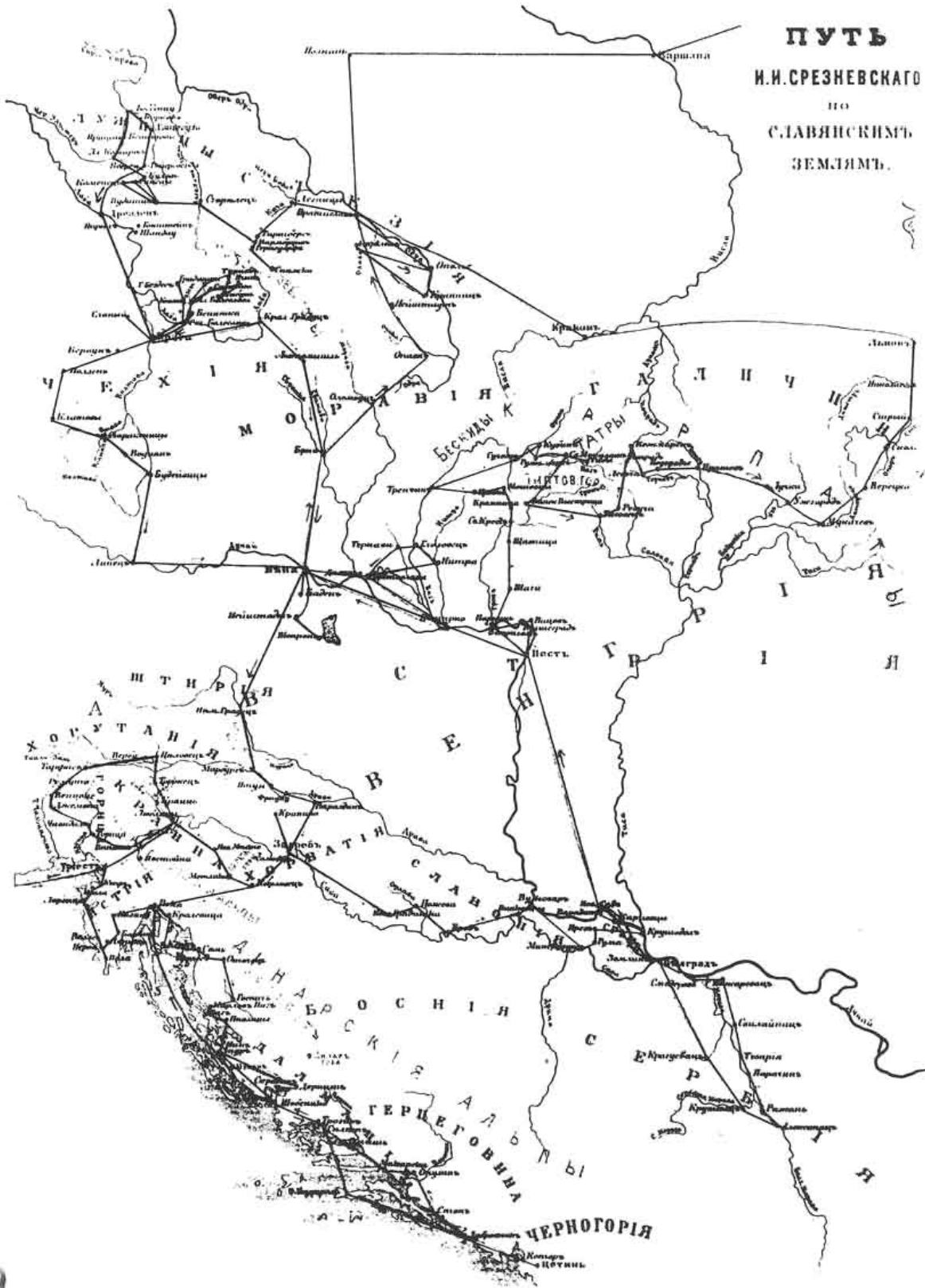
Osobitne by mohli zaujať etnológov vlastné kresby I. Sreznevského v Cestovnom zápisníku, kresby dedín, kostolov a kostolných veží, ako aj pôvabných kresbičiek odevných súčiastok, najmä party alebo rôzneho pracovného náčinia.

Okrem vlastných kresieb I. Sreznevského v *Cestovnom zápisníku* nachádzajú sa v jeho pozostalosti ešte dva významné dokumenty. V prvom rade je to kresba pluhov: 1/ dreveného pluhu s pluznými kolieskami, 2/ čeridla, 3/ lemeša a 4/ dreveného dvojstranného pluhu s odvalnicou otočnou na vertikálnej osi s názvami ich častí a vysvetlením, na čo pri práci slúžia. Kresba pochádza od Štefana Daxnera z roku 1842¹¹⁵ a podľa našich vedomostí nie je zachovaná v súčasných rukopisných zbierkach, ani uverejnená v príspevkoch s poľnohospodárskou problematikou. Možno bude pre etnológov zaujímavé porovnať ju s nákresom pluhu Juraja Rybaya z roku 1790 v časovom úseku o päťdesiat rokov neskoršie.¹¹⁶ Druhým dokumentom je a/ kresba rebrinového voza na zväzanie snopov, slamy a sena a b/ schéma tzv. holého voza s predným a zadným súkolím s názvami jeho častí v nárečí. Kresba pochádza tiež z roku 1842 a jej autorom je Peter Skalozub Jamriška,¹¹⁷ ktorý ako jeden z mnohých slovenských vzdelancov najviac zásobil I. Sreznevského materiálmi z oblasti slovenskej ľudovej kultúry.

Toľkoto k uvedeným materiálom, ktoré vznikli počas cesty Izmaila I. Sreznevského po Slovensku a ktoré nemalou mierou prispievajú k poznaniu slovenskej ľudovej kultúry. Treba si uvedomiť, že cesta sa uskutočnila ako posledná z ciest, ktoré absolvoval po slovanských krajinách v rokoch 1839-1842, ako sme na to poukázali už na začiatku nášho príspevku. Na týchto cestách sa riadil rovnakými zásadami pri štúdiu jazyka i ľudovej kultúry toho-ktorého slovanského národa a bola to len jeho bohatá erudícia a šírka vedeckého záujmu, ktorá mu umožnila, povedané slovami M. I. Kolesnickej, "povzniesť sa nad rôzne vtedajšie teórie a naznačiť iné smery pre bádateľov zaoberajúcich sa štúdiom spôsobu života ľudu, jeho poézie a jazyka."¹¹⁸

Na neposlednom mieste by sme ešte chceli pripomenúť, že v celom vedeckom diele I. Sreznevského, ale aj v jeho poznámkach v zápisníku, či v dojmoch z ciest opísaných matke, je dominantný porovnávací zreteľ - porovnával slovenský drevený dom so srb-

ПУТЬ
И.И. СРЕЗНЕВСКАГО
 по
СЛАВЯНСКИМЪ
ЗЕМЛЯМЪ.

ským, bratislavský trh s trhom charkovským, slovenské piesne s ukrajinskými, českými a poľskými a pri pohľade na kostolnú vežu staroslovanského pôvodu v okolí Chyžného zvolal: "Toto je stavba ruská!"¹¹⁹

Záverom nášho príspevku by sme chceli zdôrazniť ešte niekoľko skutočností. Nie je možné v rozsahom obmedzenom príspevku obsiahnuť celú problematiku vzťahu I. I. Sreznovského k Slovensku a jeho kultúre, ani to nebolo naším cieľom. Ani sme nemali v úmysle uviesť všetky materiály, ktoré sa nám podarilo v krátkom čase z pozostalosti Sreznovského získať. Chceli by sme len pripomenúť, že pri štúdiu sme sa zamerali predovšetkým na cenné archívne folklórne-prozaické materiály slovenských vzdelancov a kultúrnych dejateľov, ktoré budú mať význam pre doplnenie doteraz známych rozprávkových variantov zo začiatku minulého storočia. Konečné slovo o ich význame bude môcť byť vyrieknuté až po ich analýze a dôkladnom porovnaní s ostatnými štúdiami. Sú to texty stojace na prvom mieste a neraz predstavujú východisko k neskorším úpravám, najmä ku klasickým štylizáciám P. Dobšinského a až po porovnaní sa ukáže miera transformácie v neskorších spracovaniach, alebo zároveň tvorivý prínos jednotlivých reprezentantov štúrovskej generácie.

Na tomto mieste sme sa snažili skôr prezentovať materiály, ktoré by mohli poslúžiť etnologickým odborníkom pri štúdiu predovšetkým iných folklórnych prejavov a spôsobu života slovenského ľudu, lebo ony sú dokladom nielen živého záujmu I. Sreznovského o ne, ale zároveň umožňujú nahliadnuť do raných štádií cieľavedomej zberateľskej práce na Slovensku v prvej polovici minulého storočia.

POZNÁMKY

- 1 Zo zahraničnej literatúry šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov môžeme uviesť nasledovné práce: KIRDAN, B.P.: *I. I. Sreznovskij*. In: *Sobirатели народной поэзии*. Moskva 1974, s. 81-137; KOLESNICKAJA, I. M.: *I. I. Sreznovskij kak folklorist (1840-1850)*. Russkij folklor. Narodnaja poezija Slavian. Moskva-Leningrad 1963, s. 296-328; KUCHARSKA, E.: *I. I. Sreznovskij (1812-1880) i jeho rukopis*. In: *Wieś śląska w 1840 R. Relacja z podróży naukowej I. I. Srezniewskiego po Śląsku*. Wrocław 1973, s. 9-95; NASZ, A.: *Analizy realiów etnograficznych zawartych w relacji I. I. Srezniewskiego o Opolszczyźnie*. Tamtiež, s. 97-145.
- 2 Pozostalosť I. I. Sreznovského sa nachádza v Centralnom gosudarstvennom archive literatury i iskusstva (CGALI) v Moskve; je uložený vo fonde č. 436. Ďalej uvádzame v skratke: Fond 436 s príslušným jednotkovým číslom.
- 3 Základné údaje o rodine Sreznovských a o mladosti I. I. Sreznovského sme čerpali z náčrtu Sreznovského syna Vsevoloda I. SREZNEVSKÉHO: *Kratkij očerk žizni i dejatelnosti I. I. Sreznovskogo*. Petrograd 1914, s. 3-9.
- 4 Tamtiež; podľa prof. judaistiky viedenskej univerzity Kurta Schuberta Ishmael značí *Boh vyslyší*.
- 5 Zbierka vyšla v Charkove 1832.
- 6 HORÁK, J.: *I. I. Sreznovského sbírka lidových písní slovenských*. Národopisný věstník československý XVIII, 1926, s. 117-133.
- 7 BRTÁŇ, R.: *Sreznovského zbierka slovenských ľudových piesní*. Český lid 54, 1967, s. 261-266. Znovu publikované in BRTÁŇ, R.: *Slovensko-slovanské literárne vzťahy a kontakty*. Bratislava 1979, s. 279-298. Prvých jedenásť ukážok z tejto zbierky uverejnil u nás v ruskej transkripcii v porovnaní so slovenskými originálmi HROZIENČIK, J.: *Turčianski olejkári a šafraníci*. Bratislava 1981, s. 163-170.
- 8 BRTÁŇ, R.: Tamtiež, s. 280-281.

- 9 AMBRUŠ, J.: *Listy Ludovíta Štúra I, 1834-1843*. Bratislava 1954, s. 628; FRANCEV, V. A.: I. I. Sreznevskij i slavjanstvo. In: Pamjati Izmaila Ivanoviča Sreznevskogo, kn. 1, s. 95; doslova píše "stranstvujuščich provoločnikov".
- 10 Kyjevskaja starina (1901), s. 214; pozri aj KIRDAN, B. P.: c.d. s. 84. Citáty v ruskom jazyku uvádzame v celom príspevku v doslovnom preklade.
- 11 FRANCEV, V. A.: I. I. Sreznevskij i slavjanstvo. Petrograd 1914, s. 7.
- 12 SREZNEVSKIJ, V. I.: c.d., s. 16.
- 13 BRTÁŇ, R.: Slováci a Sreznevskij. Slovanský zborník. Martin 1947, s. 119-142. Znovu publikované in BRTÁŇ, R.: Slovansko-slovanské literárne vzťahy a kontakty. Bratislava 1979. s. 279-298; v našom príspevku citujeme z druhého zborníka prác, s. 4.
- 14 K ceste I. I. Sreznevského po slovenských krajinách pozri bližšie: BRTÁŇ, R.: c.d. (1979), s. 41-42; KUCHARSKA, E.: c.d., s. 13-16; SREZNEVSKIJ, V. I.: c.d., s. 16n a i.
- 15 SREZNEVSKIJ, V. I.: c.d., s. 18.
- 16 Ak neberieme do úvahy príspevok R. Brtáňa venovaný zbierke slovenských piesní z roku 1832, teda z obdobia pred cestou I. I. Sreznevského po Slovensku, folklórnym materiálom z pozostalosti Sreznevského sa v našej odbornej literatúre zaoberali nasledovné štúdie: POPOVIČ, A.: Ľudové balady v Hlovíkovej zbierke z roku 1842. In: Nové obzory č. 6. Košice 1964, s. 168-179; BRTÁŇ, R.: Z najstarších zápisov východoslovenských ľudových piesní. Slov. Národop. 19, 1971, s. 29-42; TEN ISTÝ: Folklórne zápisy Jána Bohuslava Kalinčiaka. Slov. Národop. 26, 1978, s. 112-120; KONDRAŠOV, N. A.: Štyri rozprávky z Liptova zapísané Jánom Kalinčiakom. Slov. Národop. 21, 1973, s. 579-589; GAŠPARÍKOVÁ, V.: Izmail I. Sreznevskij a slovenské rozprávky. In: Aktuálne problémy československej slavistickej folkloristiky. Bratislava 1988, s. 65-83; TÁ ISTÁ: Izmail I. Sreznevskij's Attitude towards the Slovak Folk Prose. In: Slovo i kultúra. Pamjati Nikity Il'jiča Tolstogo I. Moskva 1998, s. 353-362; TÁ ISTÁ: I. I. Sreznevskij v kontexte slovenskej ľudovej kultúry (Na pozadí slovanských relácií). In: XII. Medzinárodný zjazd slavistov. Zborník referátov. Bratislava 1998. Sem možno okrajovo priradiť ešte jednu štúdiu, uprednostňujúcu síce jazykovedné hľadisko, avšak v závere uverejňuje niekoľko východoslovenských piesní a jednu rozprávku. - KOTULIČ, I.: Slovenský nárečový materiál v pozostalosti I. I. Sreznevského. In: Jazykovedný zborník 2, venovaný prof. PhDr. Štefanovi Tóvikovi, CSc. k šesťdesiatym narodeninám. Bratislava 1969, s. 41-53.
- 17 Robili sme tak v presvedčení, že sa nám po uskutočnení cesty podarí dodatočne z Ústredného archívu v Moskve získať mikrofilmy, resp. fotokópie, a tak bude možné všetky výpisy a poznámky spraviť. Pretože našu požiadavku sa nepodarilo splniť ani počas niekoľkých ďalších rokov, rozhodli sme sa uverejniť všetky materiály v tej podobe, ako sa nám ich podarilo vtedy, pred viac ako dvadsiatimi rokmi zapísať. - I. KOTULIČ v štúdiu *Slovenský nárečový materiál v pozostalosti I. I. Sreznevského* (s. 43) spomína fotokópie súvislých textov, ktoré by mali byť uložené v Jazykovednom ústave L. Štúra v Bratislave; s týmito sme sa však v dokumentácii nestretli, existuje iba fotokópia Slovenského nárečového slovníka (Materialy dl'a slovaria narečij gornych Slovakov) v piatich zošitoch (198 strán), s ktorou nás oboznámil M. Majtán.
- 18 URBANCOVÁ, V.: *Slovenská etnografia v 19. storočí*. Martin 1987, s. 254.
- 19 Fond 436, jed. č. 45.
- 20 Fond 436, jed. č. 46.
- 21 Ide o rukopis pod názvom *Listky iz zapisnoj knižky* (1842) napísaný na samostatných, zo slovníčka vytrhnutých listoch (24), na niektorých miestach ťažko čitateľný. Obsahuje názvy väčších miest, ktoré Sreznevskij v roku 1842 navštívil a mená významných osobností, s ktorými sa tam stretol. Fond 436, jed. č. 49.
- 22 Bližšie o tom SREZNEVSKIJ, V. I. *Sobranije slovacchich materialov I. I. Sreznevskogo* - nedokončená štúdia v rukopise. Fond 436, jed. č. 2048.
- 23 *Putevyje pisma Izmaila Ivanoviča Sreznevskago iz slavianskich zemel' 1839-1842 s priloženiem*

- karty*. St. Peterburg 1895. Listy písané zo Slovenska sú uverejnené na s. 281-318. Úryvky z listov, dotýkajúce sa príslušnej problematiky, uvádzame vo vlastnom doslovnom preklade. Pozri aj STANISLAV, J.: *Z rusko-slovenských kultúrnych stykov v časoch Jána Hollého a Ľudovíta Štúra*. Bratislava 1957, s. 61-95.
- 24 Dni medzi 8.-13. májom 1842 strávil Sreznevskij v Maďarsku. Zo Slovenska odcestoval 8. mája loďou Karl Franz do Pešti a zdržal sa vo Vacove, Ostrihome, Ipli a Parkane (dnes v Šahách a Štúrove). Opäť na Slovensko do Nemiec sa vrátil 13. mája na voze ťahanom koňmi (Pozri Putevyje pisma, s. 291-295). Jedna zo zaujímavostí, o ktorej sa zmiňuje v liste matke, je v tejto oblasti otázka jazyka. V súvisi so zaobstaraním konského povozu na Slovensko píše: "Včera obyvatelia Parkanu (Štúrova) prichádzali za mnou jeden za druhým od siedmej až do deviatej hodiny večer, no ani s jedným som sa nedojednal: jedni pýtali veľa, druhí nerozumeli ani slova po nemecky, ani po slovensky. Dnes som po nemecky dohovoril povoz s dvoma dobrými koňmi za desať strieborných "guldenov"; pohli sme sa o desiatej, obedoval som v Ipli a na noc som prišiel sem. Môj kočiš, hoci je Maďar, hovorí aj po slovensky. Po Ipl' a aj v samom Ipli sú všetci Maďari, jednako som s gazdinkou hovoril po slovensky. Kočiš mi povedal, že aj v mnohých iných mestách, kde Slovákov vôbec niet, v hostincoch všetci rozumejú slovenský jazyk. Za Ipl'om už začínajú Slováci. (Tamtiež, s. 295, list písaný v Nemciach 13. mája 1842.)
- 25 Tamtiež, s. 281-282. List z Bratislavy 19. mája 1842. U Sreznevského sa často vyskytujú názvy Bratislavy ako Bretislava, Bretislav', málokedy nemecky Presburg.
- 26 Tamtiež, s. 282.
- 27 Pozri BRTÁŇ, R.: c.d. *Slováci a Sreznevskij*, s. 43. Rukopisy pod názvom *Putevyje zametki 19-oe marta 1842 g., Progulka po Dunaju - Iz Vienny v Presburg, Pisma domoj iz severnoj Věngrii, Putešestvie po Dunaju vesnoj 1842 g.* sa nachádzajú vo fonde 436, jed. č. 31.
- 28 I. I. Sreznevskij mal v tom čase v úmysle vidieť niektoré chorvátske obce v okolí Bratislavy, čo sa mu aj podarilo; dňa 23. apríla zašiel do Rece (dnešnej Rače) a Jarendsorfu (dnešných Jaroviec). 24. apríla vystúpil spolu so štúrovcami na Devín, kde zažil podobnú slávnosť, akú mali štúrovci v roku 1836, keď si dávali slovanské krstné mená. (BRTÁŇ, R.: c.d. *Slováci a Sreznevskij*, s. 44). Avšak ešte predtým, 24. marca spolu s Ľ. Štúrom navštívil jeho brata Karola Štúra, o ktorom Sreznevskij v liste dňa 27. marca 1842 z Modry píše, že je známym vlastencom, spisovateľom a rektorom gymnázia v Modre. Ďalej píše, že to je jeho prvá vychádzka k Slovákom a je "tu ako doma" (c.d. *Putevyje pisma*, s. 283).
- 29 C.d. v pozn. 21.
- 30 *Zapisnaja knižka*, c.d. časť 1, list 28, tamtiež, časť 1, list 1.
- 31 *Predpoložiteľnyj maršrut I. I. Sreznevskogo po Slovackej zemle, 1842 g.* Fond 436, jed. č. 54.
- 32 *Konspekt putešestvia po Severnoj Věngrii 1842 g. (ot 18. marta do 15. junija 1842).* Fond 436, jed. č. 53.
- 33 *Konspekt putešestvia ot 15.3. - 29.4.1842 g.* (Dátum v titule je uvedený chybné, ide o 15. marca - 30. mája 1842). Fond 436, jed. č. 55.
- 34 Názov Vindšachta mala nasvedčovať na Venedov - Vendov - Vinedov; pôvodne sa volala Vetrodol, ale najmä Slávodol - od Sláva. - Stopy po starom slovanskom náboženstve a doklady o pôvodnom slovanskom osídlení nášho územia sa hľadali aj "pod zemou" v etymológii štiavnických šácht. Pozri URBANCOVÁ, V.: c.d., s. 103 a 138.
- 35 Sreznevskij v liste matke z Mošoviec dňa 27. mája píše o "Macharnej peščeri" (Putevyje pisma, s. 300), ide však o Mažarnú, jaskyňu na Tlstej vo Veľkej Fatre za Blatnicou, kde sa zachovali stopy prvých obyvateľov územia Turca zo staršej doby kamennej.
- 36 Lokality uvádzame z toho dôvodu, aby sa bádatelia mohli orientovať, približne v ktorej oblasti bol ten-ktorý Sreznevského materiál zapísaný. Záznamy pochádzajúce od jeho priateľov a stúpcov sú však poväčšine lokalizované. K tejto ceste pozri aj mapku na konci listov písaných matke (Putevyje pisma...).

- 37 Zapisnaja knižka 1, list 23.
- 38 Sám Sreznevskij v jednom z listov z Poľska oznamuje matke, že okrem kartičky, na ktorú práve píše, už zapísal všetky papiere piesňami, prísloviami, rozprávkami, hádankami, opismi krojov a obyčajov (Putevyje pisma, s. 132).
- 39 NASZ, A.: c.d., s. 98.
- 40 Pozri časť *Materiály*, ukážky č. 1-8.
- 41 BRTÁŇ, R.: *Folklórne zápisy Jána Bohuslava Kalinčiaka*. Slov. Národop. 26, 1978, s. 112-120.
- 42 Bohuš Nosák-Nezabudov išiel so Sreznevským 13. júna 1842 z Mikuláša do Demänovskej jaskyne a potom 16. júna do Tatier. Pochodili spolu Tatranské plesá, išli do Sv. Jána, boli v Hybe a spolu išli na Kriváň. Zpěvy krivánske boli neskoršie publikované ako *Nezabudky krivánske*. HOUDEK, I.: *Národné vychádzky na Kriváň*. Slovenské pohľady 49, 1933, s. 746; BRTÁŇ, R.: c.d. *Slováci a Sreznevskij*, s. 45, tu na s. 49-51 sú uverejnené obe jazykové verzie.
- 43 Fond 436, jed. č. 758.
- 44 Janko Francisci-Rimavský začal zostavovať rukopisnú zbierku slovenských ľudových rozprávok s názvom *Prostonárodní zábavník roku 1842-1843* až potom, keď pohnútkou k tejto akcii boli "tri prostonárodné slovenské povesti" ako ich poznal cez prázdniny 1842 u Samuela Reussa v Revúcej. Ako sám priznáva, tieto tri povesti vzbudili v ňom "rozhodnutie účinlivejšie oddať sa zbieraníu povestí". Podľa našej mienky ide o tri rozprávky súborne označené ako *Altswawische Sagen aus Panonien 1840*, zaradené potom i do *Prostonárodního zábavníka I* a tvoriace základ rukopisu, neskoršie označeného ako *Codex Revúcky B*. Pozri POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok I*. Turč. Sv. Martin 1923, s. 5.
- 45 Fond 436, jed. č. 766.
- 46 Tamtiež, jed. č. 761. Horislav Bedřich Salay sa v literatúre uvádza aj ako Fridrich Salay alebo Bedrich Szalay. Pochádzal z Dolnej zeme (Csik Tarcsa) a študoval teológiu v Bratislave. Neskoršie bol učiteľom v Malom Kőröši.
- 47 Tamtiež, jed. č. 758. B. Nosák pochádzal z Tisovca a v čase Sreznevského cesty po Slovensku pôsobil ako kaplán v Lipt. Mikuláši.
- 48 Tamtiež, jed. č. 751. L. Gal pochádzal z Ratkovej v Gemeri a v tom čase študoval v Bratislave.
- 49 Listy Ludovíta Štúra I, 1834-1843. Bratislava 1954, s. 354; BRTÁŇ, R.: Z korešpondencie L. Štúra so Sreznevským. In: *Slovanský sborník I*. Turč. Sv. Martin 1947, s. 147.
- 50 C.d. Listy Ludovíta Štúra I, s. 355; c.d. BRTÁŇ, Z korešpondencie L. Štúra so Sreznevským, s. 148.
- 51 BRTÁŇ, c.d. Z korešpondencie L. Štúra so Sreznevským, s. 146.
- 52 Fond 436, jedn. č. 755, 756.
- 53 BRTÁŇ, R.: c.d. (1978).
- 54 KONDRAŠOV, N. A.: c.d. (1973).
- 55 Pozri aj GAŠPARÍKOVÁ, V.: c.d. (1988) a (1998).
- 56 B. Nosák pochádzal z Tisovca a v čase pobytu Sreznevského na Slovensku pôsobil ako kaplán v Lipt. Mikuláši.
- 57 Fond 436, jed. č. 758. Rukopis je napísaný na troch lístkoch (šiestich stranách) pekným písmom, ku koncu sa písmo trochu zhoršuje.
- 58 Fond 436, jedn. č. 746. Tieto tri piesne sú uvedené názvami: 1. Suseda, 2. Mladá žena, 3. Ranená srca na druhej strane rukopisu; na prvej je v čiernolehotskom nárečí rozhovor medzi dcérou a matkou, otcom a synom. Na konci je podpísaný Bohumil Nosák v.r.
- 59 Fond 436, jed. č. 753. V podstate ide o šesť balád - tak sú v rukopise aj označené číslami - druhá a tretia tematicky súvisia, ide vlastne o neúplný a na niektorých miestach nečitateľný variant. Zborníček pozostáva z ôsmich zošitých listov, napísaných dosť ťažko čitateľným písmom. Na konci rukopisu je venovanie: "Na památku výbornému pánu Srezněvskému tuto chatrnau sbírku venoval Jan Hlovík Církyve Evanjelické kladzanské Slova božího kazatel. Roku 1842, dne 11-ho července."

- 60 Adam Hlovík (nar. 1792 v Párnici, okr. Dolný Kubín - zom. 1850 v Giraltovciach, okr. Bardejov). Od r. 1827 pôsobil ako farár v Kladzanoch, od r. 1831 ako ev. senior v Giraltovciach. Je známe, že do Kollárových Národných spievaniek prispel zbierkou okolo 120 šarišských a zemplínskych piesní.
- Ján Hlovík (nar. 1805 v Párnici, okr. Dolný Kubín - zom. 1862 v Rankovciach, okr. Košice). Pôsobil ako profesor na gymnáziu v Lučenci, od r. 1832 ako ev. kňaz v Kladzanoch, od r. 1845 v Rankovciach. R. Brtáň nevyklučuje možnosť, že niektoré z piesní uverejnených v Kollárových Národných spievankách pod menom A. Hlovíka, treba pripísať práve J. Hlovíkovi a že sa Kollár mohol pomýliť v krstnom mene. O tom sa chystal vydať osobitnú štúdiu (c.d. Z najstarších zápisov, s. 34).
- 61 POPOVIČ, A.: c.d.
- 62 KOTULIČ, I.: c.d.
- 63 BRTÁŇ, R.: c.d. Z najstarších zápisov, s. 34, pozri aj s. 35.
- 64 Pozri POPOVIČ, A.: c.d., s. 169.
- 65 Fond 436, jed. č. 744.
- 66 KOTULIČ, R.: c.d., s. 44, pozn. 26 a s. 49, pozn. 47.
- 67 BRTÁŇ, R.: c.d. Z najstarších zápisov, s. 35.
- 68 KOTULIČ, R.: c.d., s. 44, pozn. 26.
- 69 BRTÁŇ, R.: c.d. Z najstarších zápisov, s. 40-41.
- 70 Fond 436, jed. č. 770.
- 71 Fond 436, jed. 4. 769. Pozri variant piesne u J. KOLLÁRA, *Národné spievanky I.* Bratislava 1953, s. 309, s. 56.
- 72 Fond 436, jed. č. 750. Túto zbierku spomína R. BRTÁŇ v cit. štúdiu Z najstarších zápisov, s. 32, pričom sa odvoláva na údaj v *Národných spievankách J. KOLLÁRA II*, nov. vyd. Bratislava 1953, s. 550-551. O Sotákoch pozri aj *Encyklopédiu ľudovej kultúry Slovenska 2*, Bratislava 1995, s. 184.
- 73 Fond 436, jed. č. 45, list 26.
- 74 Fond 436, jed. č. 45, list 26 (1-2), list 28 (3), list 13 (4), list 24 (5). K fašiangovej piesni pozri P. DOBŠINSKÝ: *Sborník slovenských národných piesní, povestí, prísloví, porekadiel, hádok, hier, obyčajov a povier*, Viedeň 1870, s. 112-113.
- 75 Fond 436, jed. č. 45, listy 6 a 27. K piesni Hoja Ďund'a pozri ak J. KOLLÁR, c.d. I, s. 713. - Pozri časť Materiály, pozn. 15. - Kým Sreznevskij hru nazýva Na makovičku, Kollár ju nazýva Kolo čiže hra na tanec. Sreznevského piesňový variant má 11 strof, Kollárov má 10, avšak v 5 strofách sú totožné.
- 76 Fond 436, jed. č. 45, listy 21, 27; Fond 436, jed. č. 46, listy 26, 22.
- 77 C.d. Putevyje pisma, s. 297. Pozri KOLLÁR, J., c.d. I, s. 65, č. 61.
- 78 C.d. Putevyje pisma, s. 310.
- 79 Tamtiež, s. 286.
- 80 Fond 436, jed. č. 45, list 22.
- 81 C.d. Putevyje pisma, s. 291.
- 82 Fond 436, jed. č. 765.
- 83 DOBŠINSKÝ, P.: *Prostonárodné obyčaje, zvyky a povery*. Turč. Sv. Martin 1880, s. 146-147. Tu pod č. 23 je uvedená hra pod názvom *Svine márne*.
- 84 Tamtiež, s. 155-156; tu sa hra č. 41 nazýva *Káčer*.
- 85 Fond 436, jed. č. 45, listy 6 a 10.
- 86 DOBŠINSKÝ, P.: c.d. *Prostonárodné obyčaje*, s. 135.
- 87 Fond 436, jed. č. 761. Ide o A. H. Škultétyho, vtedajšieho kaplána v Tisovci, s ktorým sa Sreznevskij zoznámil ešte na Morave a počas výskumnej cesty po Slovensku uňho nocoval. Dňa 24. júna urobili spoločný výlet z Chyžného do Rimavskej doliny k breznianskemu farárovi Bosému.
- 88 Fond 436, jed. č. 763.
- 89 C.d. *Sborník slovenských národných piesní*, s. 63-70.
- 90 Tamtiež, s. 13.
- 91 Fond 436, jed. č. 765.

- 92 Fond 436, jed. č. 741.
- 93 Fond 436, jed. č. 45, listy 6, 11, 14, 16, 19; jed. č. 46, listy 2, 12-14, 18, 20, 26.
- 94 Fotokópia Slovenského nárečového slovníka (Materialy dl'a slovaria narečij gornych Slovakov) je uložená v Archíve Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV v Bratislave, originál v Archive Akademii nauk v St. Peterburgu, fond 216, č. 511. Bližšie o tom KOTULIČ, I., v cit. štúdiu, s. 42-43.
- 95 V Literárnom archíve Matice slovenskej (LAMS) sú podľa našich vedomostí zachované ešte dve rkp. zbierky príslovia - *Príslovia* J. Kalinčiaka (č. 480) a *Príslovia a porekadlá* Jána Šujanského, krajčira v Rajci a otca Františka Šujanského (č. M 102 J 12), obe sú však neskoršieho dáta - prvá z roku 1866, druhá z roku 1858.
- 96 URBANCOVÁ, V.: c.d., s. 254.
- 97 Fond 436, jed. č. 757.
- 98 BRTÁŇ, R.: *Ľudové obyčaje z okolia Banskej Bystrice, Chyžného a Mošovciac pred 100-130 rokmi*. In: *Národopisný sborník. Časopis Národopisného odboru MS*, roč. VI-VII (1945-1946), č. 2-4, s. 172-180.
- 99 Publikovať úplné znenie považujeme za potrebné aj z toho dôvodu, že v uvedenom článku R. BRTÁŇA vznikli na niektorých miestach nepresnosti, napr. "voľajakého *smiešaného* alebo ľúbostného obsahu" (s. 172) = *smišného*, t.j. smiešneho, žartovného obsahu; ďalej pri popise svadobného obradu, keď mladucha mladému zaťovi boty vyzúva, vypadla poznámka, že to robí na znak poslušnosti (s. 175) ap.
- 100 Príspevok má podtitul: V zvolenskej stolici v nárečí zvolenském. *Zábavník* 1, 1842, s. 183-186. O tom pozri URBANCOVÁ, V., c.d. 95.
- 101 POKORNÝ, R.: *Z potulek po Slovensku II*, Praha 1885, s. 168.
- 102 Podrobnejšie BRTÁŇ, R. v cit. štúdiu *Ľudové obyčaje z okolia Banskej Bystrice*, s. 177-178.
- 103 Podľa R. BRTÁŇA rukopis má v Sreznevského pozostalosti jed. č. 852 a jeho odpis je zachovaný aj v Slovenskom národnom múzeu. Cit. štúdia *Slováci a Sreznevskij*, s. 53.
- 104 Fond 436, jed. č. 833.
- 105 C.d. Putevyje pisma, s. 300. Z listu vysvitá, že I. Sreznevskij sa v Mošovciach zdržal niekoľko dní, odkiaľ s rodinou farára Františka Kuboviča (nar. 1807 v Hornom Jasene) a blatníckym farárom Mešom robili výlety do okolia.
- 106 Jonatan Dobroslav Čipkay študoval v Kežmarku a v čase Sreznevského pobytu na Slovensku učil v Mošovciach a zároveň bol vychovávateľom v rodine baróna Révaya. O rukopise podrobnejšie píše BRTÁŇ, R.: cit. štúdia *Slováci a Sreznevskij*, s. 44. TEN ISTÝ: cit. štúdia *Ľudové obyčaje z okolia Banskej Bystrice*, s. 178-180.
- 107 Fond 436, jed. č. 759. V pozostalosti je označený nasledne: *O drevnostjach slovacchich*. Geschrieben zu N. Rocz den 30. jún 1842. Samuel Reisz, evanj. Prediger zu Nagy Rocz.
- 108 Stostranový rukopis je napísaný bibličtinou a je uložený v Štítnickej seniorálnej knižnici v Revúcej (č. II C 25). O rukopise píše podrobne KOVAČEVIČOVÁ, S.: Z Reussovho rukopisu o histórii Hroncov. *Slov. národop.*, roč. 7, 1959, s. 277-314. Pozri "Díl druhy, § 38", s. 295. Podľa S. Kovačevičovej rukopis sa pripisuje S. Reussovi, ev. farárovi v Revúcej, otcovi Gustáva a Ľudovíta Reussa. Prácu písal pred a po roku 1821 (s. 278).
- 109 Fond 436, jed. č. 768. Celý zošitok uvedený pod menom Kaspar Fejerpataky *Gedichte* (Heroida I - Zuzanna Slachtová Miloslavovi 17. září 1841, Heroida II, Miloslav Zuzanne I října 1841) obsahuje asi 15 listov.
- 110 Celý názov znie: *Pripíjanky v dome Kašpara Fejerpatakyho obedujícím dv. p. p. farárum Jiřimu Bartošovi Svato Mikulášskemu, Karlovi Kuzmanymu B. Bystrickému, Josefovi Meltzerovi Garsanzeckému, Samuelovi Chalupkovi Horno-Lehotskému. Michalovi M. Hodžovi a Bohuslavovi Nosakovi Vrbicko S.M.V.U. Jozefovi Plechovi a Karlovi Szerdaymu*. V závere je poznámka "rečňované od K. Fejerpataky."

- 111 K nadpisu Pripíjaniek je dodané, kedy a kde sa svadobná hostina konala: "dne 24. unora 1842 při večeri ve Farském přibytku."
- 112 Fond 436, jed. č. 772. Text je napísaný drobným úhladným písmom na 4 zošitých listoch so širokým voľným okrajom, kde sú robené poznámky ceruzou, podobne ako aj v texte.
- 113 Fond 436, jed. č. 46, list 15. Matej Hrebenda sa narodil 10. 3. 1796 v Rimavskej Píle a roku 1829 sa natrvalo osadil v Hačave. Nejaký čas bol hlásnikom, ale ako slepý nemohol vykonávať túto prácu. Bol ľudovým básnikom a rozširovateľom kalendárov a kníh medzi ľuďom. Zbieral aj ľudové piesne, ktoré od roku 1842 zapisoval jeho pomocník, ktorý ho sprevádzal. Zomrel 16. 3. 1880 v Hačave. O tom, že autorom veršov mohol byť práve on, nasvedčuje ich záver:

Mne edon šlovak z Hašavy
 Dav v té veci isté správy
 Pod Zlamanci vyše Pily
 Tam smo vedno víno pili
 A ešče se mi pochvaliv
 Akja k tomu verše spraviv
 Hrebenda Matej on sluje
 Ktery ak my tež putuje
 Sem i tam často po svete
 Milí Páni! ši už viete
 Bravo! Bravo rekli Pani
 Konec je dohadováni
 Ať žije šťastne ten vlk s ocu
 Tam v Kiš-Honte na Tisovcu
 By v lásce také v svornosti
 Dožili pozdní starosti.

- 114 Fond 436, jed. č. 771. Rukopis pochádza od neznámeho pisateľa z roku 1842 a obsahuje 6 listov.
- 115 Fond 436, jed. č. 754. Kresba pluhov sa viaže k menu popredného predstaviteľa slovenského národného hnutia, publicistu a právnika Štefana Marka Daxnera. Narodil sa 26. 12. 1822 v Tisovci a zomrel 11. 4. 1892 taktiež v Tisovci. Kresba zachytáva pluchy najskôr z oblasti Gemera.
- 116 Pozri URBANCOVÁ, V.: c.d., s. 58; TÁ ISTÁ, K vývoju slovenského orného náradia na základe materiálu z muzeálnych zbierok. Slov. Národop. 8, 1960, s. 73-120; TÁ ISTÁ: Návod na etnografický výskum slovenského poľnohospodárstva. Zvolen 1964, s. 6.
- 117 Fond 436, jed. č. 762. Za upresnenie odborných termínov voza, ako aj pluhu ďakujem vedeckému pracovníkovi Ústavu etnológie SAV PhDr. Petrovi Slavkovskému, CSc.
- 118 KOLESNICKAJA, I. M.: c.d. I. I. Sreznevskij kak fol'klorist, s. 316.
- 119 POKORNÝ, R.: Z potulek po Slovensku II. Praha 1885, s. 148.

I. I. SREZNEVSKIJ' S JOURNEY IN SLOVAKIA AND ITS SIGNIFICANCE FOR THE KNOWLEDGE OF SLOVAK FOLK CULTURE

Summary

The personality of the Russian philologist I. I. Sreznevskij is known to researches with Slavic interests, yet the results of his inquiries in Slovakia in the sphere of Slovak folk culture have not been the object of a comprehensive special study. The author of the contribution

had an opportunity in the year 1975 of acquainting herself in the Moscow State Archive with the materials kept in his legacy, on the basis of which she was able to arrive at an idea of what the scholar came to know during his almost four months' journey through Slovakia. Of value are his entries in the travel diary, in the letters which he sent to his mother, as well as the various materials which he obtained during his travels from friends and acquaintances. Although I. I. Sreznevskij in his research had above all philological aims in his mind, their ethnological significance cannot be denied, all the more so as they catch individual features of Slovak folk culture in a state of more than a century and a half ago.

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Ročník 46, 1998, číslo 3
Vychádza štvrťročne

Hlavný redaktor:
Mgr. Dušan Ratica, CSc.

Výkonné redaktorky:
Mgr. Tatiana Krupová, PhDr. Zora Vanovičová

Redakčná rada: PhDr. Stanislav Brouček, CSc., Doc. Ľubica Droppová, CSc., PhDr. Božena Filová, CSc., PhDr. Milan Kiripolský, PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, CSc., PhDr. Jan Krist, Doc. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., Prof. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Zora Rusnáková, CSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Miroslav Válka.

Adresa redakcie: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava
Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma
Slovak Academic Press, spol. s r. o. P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences
Vol. 46, 1998, Number 3

Editors: Dušan Ratica, Tatiana Krupová, Zora Vanovičová

Address of Editor: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia and SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences
Année 46, 1998, No 3

Rédacteurs: Dušan Ratica, Tatiana Krupová, Zora Vanovičová

Adresse de la rédaction: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang 46, 1998, Nr. 3

Redakteure: Dušan Ratica, Tatiana Krupová, Zora Vanovičová

Redaktion: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616

SAP
SLOVENSKÝ ANTIKVARIÁT